

KAPITULLI II: Organizimi i shtetit kombëtar

Shtetet e reja kombëtare në Europën Juglindore janë përballur me probleme mjaft serioze, të cilat kanë qenë të përbashkëta për shumicën e tyre. Sigurisht që i pari ndër to ka qenë përcaktimi i strukturave dhe i mekanizmave të reja të këtyre shteteve. Shpeshherë, kushtetutat kanë luajtur rol thelbësor në këtë proces, por përveç kuadrit ligjor, mjaft e ndërlikuar është shfaqur edhe çështja për ngritjen konkrete të institucioneve. Elitat e reja politike, bënë përpjekje për të gërshetuar në praktikë modelet perëndimore me traditat dhe interesat vendore/kombëtare. Pavarësisht nga përpjekjet e republikanëve gjatë gjithë shekullit të 19-të, të gjitha shtetet e reja të Europës Juglindore u bënë monarki, disa prej të cilave sundoheshin nga princa të vendit (Mali i Zi dhe Serbia), ndërsa të tjerat nga princa me origjinë perëndimore (Greqia, Rumania, Bullgaria dhe Shqipëria). Vetëm pas Luftës I Botërore, ky model arriti të ndryshohej dhe shtetet e reja kombëtare, së bashku me disa shtete të tjera të vjetra, zgjodhën (ose u detyruan që të zgjidhnin) formën republikane të qeverisjes. Vendosja e një sistemi politik kushtetues, shumëpartiak dhe kryesisht demokratik, në të vërtetë doli se ishte një proces mjaft i vështirë dhe shpeshherë i ndërlikuar, i cili frenohej nga ngurtësia shoqërore, nga prapambetja ekonomike dhe kulturore, si dhe nga traditat dhe zakonet autoritariste.

Çështja e përcaktimit të nënshtetësisë ka qenë ajo më e ndjeshmja. Shtetet-kombe të reja nuk kishin një përbërje homogjene as në aspektin etnik, dhe as në atë fetar. Përveç kësaj, bota moderne prodhonte një lëvizje të konsiderueshme të njerëzve përmes kufijve, duke e shtuar kështu larminë e popullsisë. Paragjykimet dhe interesat e ndryshme krijonin mekanizma përfshirës/përrjashtues, të cilët shkonin që nga përcaktimi i kufijve zyrtarë, e deri në mënyrat praktike të diskriminimit. Në një mjedis të tillë, padyshim që zhvillimet ishin mjaft të ndërlikuara; kështu, procesi i dhënies së të drejtave të plota pakicave fetare dhe etnike, shpeshherë me detyrimin e fuqive të mëdha, shoqërohej me shfaqje ndjenjash ksenofobie, me përplasje të dhunshme, si dhe me vuajtje, sidomos gjatë çasteve të krizave.

Shtetet e reja kombëtare kanë qenë mjaft të brishta dhe të cënueshme. Me qëllim që të mbijetonin, atyre iu desh të ngrinin institucione funksionale, si dhe t'i modernizonin ato. Kjo përfshinte ngritjen e një administrate të efektshme dhe të një sistemi ushtarak të besueshëm, njësimin e ligjeve dhe të masave të tjera, ristrukturimin e kishës mbi baza kombëtare, si dhe ndërtimin e hekurudhave. Ndërtimi i kombit nuk ishte i kufizuar vetëm tek institucionet dhe infrastruktura. Ai nënkuptonte edhe zhvillimin kulturor. Arsimiti i përgjithshëm, institucionet diturore dhe mjetet e tjera të komunikimit kulturor e ndryshuan mendësinë e njerëzve, i legjitimuan sistemet e reja politike dhe i bënë individët dhe grupet shoqërore ta identifikonin veten me shtetet e reja kombëtare.

Ila. Aspekte të përgjithshme të organizimit të shtetit

II-1. Projekt i kushtetutës së hartuar nga Rigas Velestinlisi (1797)

Mbi Republikën

Neni 1. REPUBLIKA HELENIKE¹⁷ është një e tërë e bashkuar, që përfshin raca dhe besime fetare

të ndryshme; ajo nuk i shikon dallimet ndërmjet besimeve fetare me sy armiqësor; ajo është e pandashme, sepse të gjithë lumenjtë dhe të gjitha detet që veçojnë rajonet e saj nga njëri-tjetri janë të lidhur ngushtë, porsì një trup i vetëm.

¹⁷ Fjalën "helenike" po e përdorim në vend të fjalës "greke", sepse sipas Rigasit, ky term nuk i referohet shtetit të grekëve, por një shteti të frymëzuar nga idealet politike klasike. Përveç kësaj, në shkrimet e tij Rigasi ka përdorur termat "helen" dhe "Eladhë", por jo termat "grek" dhe "Greqi" ose "Romioi", siç kanë bërë dijetarët e tjerë të po asaj periudhe (shih p.sh. tekstet I-4 dhe I-7).

Mbi ndarjen e popullsisë

Neni 2. POPULLI HELEN, pra të gjithë banorët e këtij shteti, pavarësisht nga gjuha dhe besimi fetar, për ushtrimin e pushtetit ndahen në asamble të veçanta për secilin autoritet vendor; kjo do të thotë se ata mblidhen në çdo krahinë, për të shprehur mendimet e tyre për çdo problem. [...]

Mbi nënshtetësinë

Neni 4. Çdo person mbi moshën 21 vjeç, i cili ka lindur dhe jeton nën këtë sovranitet, konsiderohet nënshtetas.

- Çdo i huaj mbi moshën 21 vjeç, që ka jetuar në këtë shtet prej një viti dhe që jeton me punën e vet, është nënshtetas. [...]

- Cilido që zotëron gjuhën e folur, ose atë [të vjetër] helene dhe që mbështet Eladhën, edhe nëse jeton në anën tjetër të botës (meqë fara helene është shpërndarë në të dyja anët e botës), është helen dhe nënshtetas.

- Cilido që është i krishterë dhe nuk zotëron gjuhën e folur, ose atë [të vjetër] helene, por vetëm mbështet Eladhën, është nënshtetas.

- Së fundi, çdo i huaj për të cilin administrata beson se do të jetë një banor i vlefshëm i atdheut, për shembull një zanatçi i aftë, një mësues i zellshëm, ose një patriot i merituar, është i mirëpritur në atdhe dhe gëzon të drejta të barabarta si gjithë nënshtetasit e tjerë.

Rigas f. 45-47.

Këto janë pjesë të shkëputura nga Kushtetuta e hartuar në vitin 1797 nga Rigas Velestinli (1757-1798), njëri prej përfaqësuesve më të shquar të Iluminizmit grek. I ndikuar nga Kushtetuta revolucionare franceze e vitit 1793, ai i përcaktoi si nënshtetas grekë të gjithë ata që jetojnë në republikë, pavarësisht nga besimi ose gjuha e tyre, dhe që mblidhen për të vendosur mbi çështjet e përbashkëta. Rigasi u arrestua nga policia austriake, u akuzua për "komplot" dhe më pas u dorëzua tek autoritetet turke, të cilat e ekzekutuan në Beograd, në qershor të vitit 1798.

Cilët persona duhet të ishin nënshtetas të Republikës Helenike, sipas autorit?

Cila është lidhja midis nënshtetësisë së grekëve që jetojnë në Greqi, dhe atyre që jetojnë jashtë shtetit? Çfarë të drejtash dhe detyrimesh janë përcaktuar për të huajt? Diskutoni për marrëdhënien ndërmjet nënshtetësisë dhe fesë, sikundër paraqitet në projektin e kushtetutës. Cilat elemente e kanë marrë frymëzimin nga Revolucioni Francez? Bëni krahasimin e këtij teksti me zhvillimet e mëvonshme, të paraqitura tek II-13 dhe II-14.

II-2. Fjalimi i Bozha Grujeviçit në sesionin e parë të Këshillit Serb (1805)

[...] Ne duhet të vendosim dhe të ngulitim mirë në Serbi këto dy parime: arsyen dhe drejtësinë, si dhe t'i konsolidojmë ato me të gjitha forcat tona, në mënyrë që çdo forcë dhe pushtet të udhëhiqet prej tyre. Ky ligj i mençur dhe i drejtë duhet të bëhet udhëheqësi dhe sundimtari ynë. Ai duhet që të prijë udhëheqësit, vojevodët¹⁸, këshillin, klerikët, peshkopët dhe cilindo tjetër, i madh apo i vogël qoftë. Është pikërisht ai që do të na mbrojë dhe do të na sigurojë lirinë.

Atje ku kushtetuta është e mirë, pra atje ku ligjet kanë një mbështetje të fortë dhe ku qeveria është ndërtuar mbi bazën e ligjit, ka edhe liri, ndërsa atje ku një ose disa persona drejtojnë në mënyrë arbitrare, nuk zbatojnë ligjin dhe bëjnë çfarë të duan, atje shteti vdes, dhe nuk ka as liri, as siguri, e as mirëqenie, por mbizotëron paligjshmëria dhe banditizmi, ndonëse me një tjetër emër. [...]

Gjithsecili, madje edhe një foshnje ende e palindur, duhet që të kërkojë nga sundimtari, së pari, sigurinë e jetës, së dyti, të pronës, dhe së treti, të nderit; dhe nëse sundimtari nuk dëshiron ose nuk mundet që t'u garantojë atyre jetën, pasurinë dhe nderin, atëherë ai nuk meriton që të jetë sundimtar.

Detyrimi i dytë i sundimtarit është t'i çlirojë ata që ende nuk janë të lirë, si dhe të jetë dorëzanë për lirinë e vendit, sepse jeta është dyfish më e dashur

¹⁸ Drejtues ushtarak, i cili ka ushtruar edhe detyra të pushtetit vendor gjatë periudhës së kryengritjes serbe.

dhe më e ëmbël në liri. Liria është ajo që na dallon nga kafshët, dhe një skllav jeton më keq se kafsha, sepse privohet nga ajo që e bën të ndihet njeri. Më mirë të mos rrosh, sesa të jesh nën skllavëri. Liria... është ajo që na bën njerëz; ushtarëve ua jep forcën liria, ndërsa vojvodëve dhe guvernatorëve u jep zgjuarsë dhe gjykim të drejtë... Në një vend të lirë, të mbjellat janë më të bollshme, gjëja e gjallë rritet më e shëndetshme, buka është më e shijshme, dhe vera më e mirë. Me një fjalë, atje ku s'ka liri, nuk ka as jetë."

Memoari, f. 295-297.

Bozha Grujeviçi (Teodor Filipoviçi) ishte serb nga Hungaria, i cili ishte vendosur në Rusi, ku punoi edhe si profesor universiteti në Harkov. Në vjeshtën e vitit 1804, ai u bashkua me delegacionin e serbëve kryengritës, të cilët shkuan në Shën Peterburg për të kërkuar ndihmë dhe mbështetje nga Rusia. Në mars 1805, ai mbërriti në Serbi, ku mori pjesë në formimin e qeverisë dhe në krijimin e institucioneve të para të shtetit të ri, duke u bërë edhe anëtar i Këshillit (qeverisë së parë).

Çfarë synonte që të përçonte autori përmes fjalimit të tij? Cili është mendimi juaj për shprehjen e fundit?

II-3. Letra e Vuk Karaxhiçit, drejtuar princit Millosh Obrenoviç (1832)

Zemun, 24 prill 1832
I nderuar,
Zoti ynë i dashur! [...]

Është e vërtetë që të parët tanë dikur thoshin se askush s'mund të jetë i mirë me të gjithë; por me sjelljen e deritanishme të Madhërisë Suaj, mund të thuhet se askush nuk ka mbetur i kënaqur. Një analizë e mëtejshme nxjerr si më të pakënaqur ata nëpunës civilë të cilët ndodhen më pranë Jush, ndërkohë që më të kënaqurit janë ata që Lartmadhëria Juaj nuk i ka takuar asnjëherë. [...] Arsyet e kësaj pakënaqësie mund të grupohen

praktikisht në dy kategori kryesore. Njerëzit janë të pakënaqur: ose ngaqë nuk jetojnë dot sipas dëshirës dhe mundësive të tyre dhe askush nuk është i sigurtë për jetën dhe nderin e tij, duke mos u ndjerë as zot i pronës që e ka fituar me drejtësi dhe me përpjekje; ose ngaqë ende nuk është bërë aq sa duhet për mirëqenien e përgjithshme, të paktën jo në mënyrën që duhet dhe që mund të ishte bërë (ky është mendimi i tyre). [...]

Fillimisht dua të përmend atë rregull, sipas së cilit mund të gjykohet për çdo gjë tjetër, *se përfitim i vërtetë për çdo sundimtar quhet vetëm ajo çka është e dobishme për popullin e tij; ndërsa gjithçka që është e dëmshme për popullin e tij, nuk mund të jetë ndonjë përfitim i vërtetë për të.* [...]

1) E para gjë që duhet bërë, është t'u jepet njerëzve drejtësia, ose siç njihet tashmë në Europë, *Kushtetuta*. Këtu nuk e kam fjalën as për Kushtetutën franceze, as angleze dhe as Kushtetutën e re greke; por që ajo të përcaktojë një formë qeverisjeje, dhe që qeveria të jetë e emëruar [...] që jeta, pasuria dhe nderi t'i garantohen gjithsecilit; që secili të bëjë punën e vet sipas dëshirës, në rast se ajo nuk dëmton dikë tjetër, si dhe të jetojë ashtu siç dëshiron vetë; se çdo njeri e di atë që duhet të bëjë dhe se nuk duhet t'ju druhet as juve dhe as ndokujt tjetër [...]. Mendoj se sundimtari i cili mban njerëz, ushtarë dhe roje që ta ruajnë nga populli i tij, është një sundimtar i keq. Mbrojtja më e mirë për një sundimtar në vendin e tij duhet të jetë dashuria e popullit. Populli duhet të jetë i kënaqur nga sundimi dhe i bindur se nëse sundimtari vdes për popullin do të jetë më keq dhe në asnjë mënyrë më mirë. [...]

a) Në Serbi, sot nuk ekziston një qeveri me kuptimin e plotë të fjalës, por qeveria jeni vetë Ju: kur ju ndodheni në Kragujevac, qeveria është në Kragujevac; kur ju ndodheni në Pozharevac, qeveria është në Pozharevac; kur ju ndodheni në Topçider, ajo është në Topçider; kur ju ndodheni larg, edhe ajo është larg; dhe nëse Ju, larg qoftë, një ditë do të vdisni (gjë që do të ndodhë njëherë), gjithashtu do të vdesë dhe qeveria, e më pas pushtetin do ta marrë më i forti [...]

b) Nëse qeveria do të formohet në Serbi, atëherë Serbia do të fitojë respektin e duhur midis shteteve dhe njerëzve të thjeshtë, sepse qeveria, së pari, do ta mendojë mirë atë që do të pretojë ose do të bëjë, dhe sapo të pretojë ose të bëjë diçka, ajo do t'i qëndrojë asaj pa e ndryshuar, ashtu siç thuhet edhe

në përrallën ku “fjala e Perandorit nuk bëhet dysh” [...]

c) Edhe sundimtari më i zgjuar, madje sikur ta kishte kaluar tërë rininë e tij duke mësuar se si të qeverisë, nuk mundet dhe nuk duhet që ta udhëheqë vendin i vetëm, së pari, sepse është e vështirë që një njeri i vetëm t’i drejtojë punët siç duhet, qofshin edhe ato të një fshati të vogël, e jo më të një populli ose një shteti të tërë; së dyti, sepse “katër sy shohin më mirë sesa dy”; dhe së treti, sepse edhe sundimtari më i mençur dhe më i ditur, përsëri vazhdon të mbetet njeri, i ndjeshëm ndaj pasioneve dhe dobësive njerëzore, e për pasojë, mund t’i bëjë dikujt diçka të keqe, për shkak të zemërimit ose ndonjë emocioni tjetër të fortë [...]

3) Është e domosdoshme ngritja e *shkollave*. Sipas mendimit tim, mungesa më e madhe dhe nevoja më e ngutshme që ka Serbia sot është përgatitja e njerëzve të aftë për shërbimin publik [...].

Karadžić, f. 652-666.

Në vitet 1830, një numër i madh intelektualësh dhe politikanësh serbë nuk ishin dakord me regjimin despotik të Millosh Obrenoviçit (1780-1860, princ gjatë periudhave 1815-1839 dhe 1858-1860). Një prej mendimeve më autoritare të kohës u dha nga Vuk Karaxhiçi (1787-1864), i cili ishte figura qendrore e kulturës kombëtare serbe në shekullin e 19-të. Duke qenë gjuhëtar, etnolog dhe historian tepër aktiv, ai botoi Fjalorin dhe Gramatikën e parë të gjuhës së sotme serbe, mblodhi dhe botoi poezi folklorike, epike dhe lirike, si dhe përktheu Dhiatën e Re nga sllavishtja e vjetër, në gjuhën serbe. Gjatë shkruarit të këtij dokumenti, Vuk Karaxhiçi ishte edhe kryetari i parë në Gjykatën e Rrethit të Beogradit.

Përse Vuk Karaxhiçi ia dërgoi këtë letër sundimtarit të vendit? Cilat janë problemet kryesore të politikës së shtetit dhe të qeverisë, që nënvizohen nga autori?

II-4. Kushtetuta serbe e vitit 1835 – struktura e pushtetit

Neni 29. Princi serb [knjazi] duhet të jetë serb i lindur ose i natyralizuar, i besimit ortodoks lindor. Princesha [knjagina], si dhe bashkëshortet e anëtarëve të tjerë të familjes së princit duhet t’i përkasin të njëjtit besim fetar.

Neni 45. Këshilli Shtetëror Serb është pushteti më i lartë pas Princit. [...]

Neni 79. Pushteti gjyqësor në të gjithë Serbinë do të udhëhiqet në mënyrë të barabartë dhe në përputhje me kodin e ligjeve serbe, i cili do të dekretohet publikisht në një kohë sa më të shkurtër, dhe më pas do t’u ngarkohet gjykatave për t’u përdorur, si në çështjet civile, ashtu edhe në ato penale.

Neni 80. Në Serbi, në dhënien e gjykimit të tij, gjykatësi nuk varet nga askush, përveçse nga kodi i ligjeve. Asnjë autoritet tjetër, më i ulët ose më i lartë, [...] nuk ka të drejtë që ta shmangë gjykatësin nga kjo detyrë, ose ta urdhërojë atë që të japë një gjykim tjetër. [...]

Neni 82. Asambleja Kombëtare do të përbëhet nga njëqind deputetët më të ndershëm dhe më të zgjuar, të përzgjedhur me kujdes nga të gjitha krahinat e Principatës Serbe.

Jovičić, f. 48-64.

II-5. Kushtetuta rumune e vitit 1866 – dispozitat e përgjithshme

Neni 1. Mbretëria e Rumanisë, me të gjitha rajonet e saj në të djathtë të Danubit, është një shtet i tërë dhe i pandashëm.

Neni 2. Territori i Rumanisë nuk mund të tjetërsohet. Kufijtë e shtetit nuk mund të ndryshohen ose modifikohen, përveçse me anë të ligjit.

Neni 3. Territori i Rumanisë nuk mund të kolonizohet me njerëz të origjinave të huaja [...].

Neni 5. Rumunët gëzojnë lirinë e mendimit, lirinë e arsimimit, lirinë e shtypit dhe lirinë e tubimeve.

Neni 10. Në këtë shtet nuk ekziston diferencimi klasor. Të gjithë rumunët janë të barabartë përpara ligjit, duhet të paguajnë të njëjtën sasi taksash dhe të ushtrojnë të njëjtat detyra publike.

Vetëm ata mund të punojnë në poste të ndryshme publike, civile dhe ushtarake. [...] Të huajt nuk mund të punojnë në poste publike, përveçse në ato raste që janë të përcaktuara me ligj [...]

Neni 12. Në shtetin rumun, qysh sot e tutje ndalohen përfundimisht të gjitha llojet e privilegjeve, përrjashtimeve dhe monopoleve klasore.

Neni 13. Liria individuale është e garantuar [...].

Neni 21. Liria e mendimit është absolute [...].

Neni 23. Arsimimi është falas.

Neni 31. Të gjitha pushtetet shtetërore ushtrohen nga i gjithë kombi, i cili e bën këtë, veçse duke i deleguar dhe në përputhje me parimet e rregullat e përcaktuara në këtë kushtetutë.

Neni 32. Pushteti legjislativ ushtrohet bashkërisht nga mbreti dhe nga Asambleja Kombëtare e Përfaqësuesve.

Asambleja Kombëtare e Përfaqësuesve është e ndarë në dy dhoma:

Senati dhe Asambleja e deputetëve.

Çdo ligj duhet të miratohet nga të tria ndarjet përkatëse të pushtetit legjislativ.

Neni 35. Pushteti ekzekutiv ushtrohet nga mbreti, i cili e bën këtë në bazë të kushtetutës.

Neni 36. Pushteti gjyqësor ushtrohet vetëm në gjykata. Vendimet dhe dënimet e tyre jepen në përputhje me ligjin dhe zbatohen në emër të mbretit.

Neni 38. Anëtarët e të dyja asambleve përfaqësojnë të gjithë kombin, dhe jo vetëm zonën ose qytetin tek i cili janë votuar. [...]

Neni 92. Figura e mbretit është e paprekshme. Përgjegjësia bie mbi ministrat.

Asnjë dekret i mbretit nuk është i vlefshëm, në qoftë se nuk është firmosur edhe nga një ministër, i cili mban edhe përgjegjësinë për dekretin në fjalë.

Constituçionale, f. 33-41.

❓ Ç'vend zë kombi në organizimin e shtetit rumun?

Si u zbatua ndarja dhe baraspeshimi i pushteteve në kushtetutë?

II-6. Deklaratë e princit Nikolla, drejtuar popullit të Hercegovinës në qershor 1876

MUHAMEDANË! Ju do të jetoni të lirë në Hercegovinën e çliruar. Ligjet e saj do të zbatohen me drejtësi dhe për të gjithë njësoj. Askush nuk do të shkelë mbi të drejtën tuaj të besimit. Ju garantoj për këtë me ndershmërinë dhe dashurinë time për ju. Këto mund t'i dëshmojnë me qindra vetë të të njëjtit besim me ju, të cilët gjithmonë janë mirëpritur, janë ndihmuar dhe nderuar si vëllezër prej meje dhe vendit tim. Për këtë arsye, ju bëj thirrje juve, Muhamedanë, që të mos ngriheni me armë kundër vëllezërve tuaj të krishterë.

Princi Nikolla

Fjalime dhe deklarata të mbretit Nikolla, f.31.

II-7. Qëndrimet e osmanëve ndaj kushtetutës, sipas ambasadorit britanik në Stamboll (1876)

Fjala “kushtetutë” shqiptohej ngado, dhe softët [nxënësit e shkollave fetare myslimane], që përfaqësonin opinionin publik përparimtar të kryeqytetit, e dinin mirë se kishin edhe mbështetjen e të gjithë kombit. Si të krishterët, ashtu dhe myslimanët, nuk do t'i ndërprisnin aspak përpjekjet e tyre, derisa ta merrnin atë, dhe nëse Sulltani nuk do të pranonte që t'ua jepte, atëherë përpjekjet për rrëzimin e tij ishin të pashmangshme. Tekste të shkëputura nga Kurani që qarkullonin ngado, u provonin besimtarëve se forma e qeverisjes që sanksionohej në to ishte pikërisht demokratike, dhe se autoriteti absolutist i ushtruar nga sulltani përbënte dhunim për të drejtat e njerëzve, dhe nuk gjente mbështetje tek Ligjet e Shenjta. Si këto dy tekste, ashtu edhe të mëparshmit, synonin të tregonin se nuk i duhej bindur një Sovrani, i cili nuk i përfillte interesat e Shtetit [...]

Eliot, f. 231-232.

❓ Nga myslimanët e Perandorisë Osmane, a perceptohej ideja e kushtetutës si një importim nga Europa e krishterë? Përse mbështetësit e kushtetutës donin që të provonin se ajo ishte në përputhje me Ligjin e Shenjtë mysliman?

II-8. Kushtetuta osmane e vitit 1876

Perandoria osmane

Neni 1. Perandoria osmane përfshin territoret dhe zotërimet e tanishme, si dhe provincat gjysmë të varura. Ajo është një e tërë, e pandarë, nga e cila asnjë pjesë nuk mund të shkëputet, cilado qoftë arsyeja.

Neni 4. Madhëria e tij, Sulltani, i cili mban titullin “Kalifi i Lartë”, është mbrojtësi i besimit mysliman. Ai është sovrani dhe padishahu [perandori] i gjithë osmanëve.

Neni 5. Madhëria e tij, Sulltani, është i përgjegjshëm nga çdo lloj përgjegjësie; personi i tij është i shenjtë. Neni 7. Ndër të drejtat sovraane që zotëron Madhëria e Tij, Sulltani, përfshihen edhe prerogativat e mëposhtme: - Ai përcakton dhe shfuqizon emërimin e ministrave; ai jep gradat, funksionet dhe dekoratat

e urdhëruara po prej tij, si dhe miraton krerët e provincave me privilegje sipas formave që janë përcaktuar nga privilegjet e dhëna; ai pret monedhat, emri i tij shqiptohet në xhami gjatë lutjeve publike; ai lidh traktatet me fuqitë e tjera; ai shpall luftën dhe vendos paqen; ai komandon forcat tokësore dhe ato detare; ai drejton lëvizjet ushtarake; ai zbaton pikat e Sheriatit (Ligjit të Shenjtë), ashtu si dhe ato të ligjeve të tjera; ai merret me administrimin e masave publike; ai pezullon ose ndryshon dënimet e dhëna prej gjykatave penale; ai mbledh ose shtyn punimet e Asamblesë së Përgjithshme; ai shpërndan, nëse e gjykon të arsyeshme, Dhomën e Deputetëve, me kusht që ai të drejtojë edhe zgjedhjen e anëtarëve të rinj.

Liritë vetjake

Neni 8. Të gjithë nënshtetasit e perandorisë quhen osmanë, pa kurrfarë dallimi, pavarësisht nga besimi i tyre fetar; statusi i një osmani fitohet dhe humbet në përputhje me kushtet e përcaktuara në ligj.

Neni 9. Çdo osman gëzon lirinë e tij vetjake, me kusht që ajo të mos cenohet lirinë e të tjerëve. Neni 10. Liria vetjake është e paprekshme. Askush nuk mund të ndëshkohet, cilado qoftë arsyeja, përveçse në rastet e përcaktuara me ligj, si dhe në përputhje me mënyrat e përcaktuara nga ai.

Feja

Neni 11. Islami është fe shtetërore. Por, ndërkohë që zbaton këtë parim, shteti do të mbrojë edhe ushtrimin e lirë të çdo feje tjetër në perandori, si dhe do të njohë privilegjet fetare që u janë dhënë organizmave të ndryshme, me kusht që ato të mos dëmtojnë rendin publik, si dhe të mos shkelin moralitetin.

Barazia përpara ligjit, postet publike

Neni 17. Të gjithë osmanët janë të barabartë përpara ligjit. Ata kanë të drejta të barabarta, si dhe detyrime të njëjta kundrejt vendit të tyre, pavarësisht nga feja.

Neni 18. Pranimi në poste publike kushtëzohet nga njohja e gjuhës turke, e cila është dhe gjuha zyrtare e shtetit.

Neni 19. Çdo osman mund të punojë në poste publike, në përputhje me përshtatshmërinë, meritat dhe aftësitë e tij.

Prona

Neni 21. Pasuria e patundshme dhe vetjake e vënë në rrugë të ligjshme është e garantuar. Shpronësimet janë të ndaluara, përveçse në rastet e paraqitjes së një arsyeje të fortë publike, përkundrejt pagesës

paraprake, në përputhje me ligjin mbi vlerën e pronës në fjalë [...].

Asambleja e Përgjithshme

Neni 42. Asambleja e Përgjithshme përbëhet nga dy dhoma: Dhoma e Fisnikëve ose Senati, dhe Dhoma e Deputetëve.

Neni 43. Të dyja Dhomat mblidhen më 1 nëntor të çdo viti; hapja bëhet me dekret perandorak (irade), dhe mbyllja, e përcaktuar më 1 mars të vitit pasues, bëhet, gjithashtu, me dekret perandorak. Asnjëra nga të dyja Dhomat nuk mund të mblidhet pa praninë e dhomës tjetër.

Neni 47. Anëtarët e Asamblesë së Përgjithshme janë të lirë që të shprehin mendimin e tyre, si dhe të votojnë ashtu siç dëshirojnë.

Ata nuk mund të kufizohen me kushte ose premtime, dhe as të ndikohen nga kërcënimet. Ata nuk mund të ndëshkohen për opinionet ose votat e dhëna gjatë kohës së debatit, në rast se nuk janë shkelur rregullat në fuqi të Dhomës, dhe atëherë veprimet e tyre u nënshtrohen dispozitave të rregullores në fuqi.

Administrimi i provincave

Neni 108. Administrimi i provincave mbështetet në parimin e decentralizimit.

Klauzola të ndryshme

Neni 115. Asnjë nen i kushtetutës nuk mund të shfuqizohet ose të mos merret parasysht, cilado qoftë arsyeja.

www.ata.boun.edu.tr/Department%20Webapages/ATA_517/Constitution%20of%20the%20Ottoman%20Empire%201876.doc

Kushtetuta Osmane u miratua në dhjetor të vitit 1876, në kontekstin e përgjithshëm të Krizës Lindore të viteve 1875-1878. Qëllimi i saj ishte që të parandalonte ndërhyrjen e Fuqive të Mëdha, në dobi të nënshtetasve jomyslimanë të Perandorisë Osmane, duke argumentuar se kushtetuta e re moderne u siguronte atyre tashmë të drejta të plota, duke mbrojtur njëkohësisht edhe integritetin e Perandorisë Osmane. Nga ky këndvështrim, kushtetuta nuk qe e efektshme, sepse ajo nuk mundi ta pengonte Rusinë të shpallte luftën në vitin 1877. Pas humbjes, në vitin 1878, zbatimi i Kushtetutës u pezullua, për t'u rivendosur përsëri vetëm në vitin 1908; në fund të Luftës I Botërore, në kontekstin e rënies së Perandorisë Osmane, ajo pushoi së funksionuari përfundimisht.

Në ç'këndvështrim Kushtetuta Osmane e 1876-s ka ngjashmëri me kushtetutat e shteteve të ndryshme kombëtare të Europës Juglindore? Çfarë elementesh sigurie u përfshinë në tekstin e asaj Kushtetute, për të shmangur rikthimin te qeverisja autokratike? Përpikuni të kuptoni përse Kushtetuta e 1876-ës i dha islamit një rol të privilegjuar në Perandorinë Osmane. Cilat ishin nenet që kishin për qëllim ta ruanin Perandorinë Osmane nga shpërbërja e brendshme? Sa realiste ishin këto nene në kontekstin e vitit 1876?

II-9. Fjalimi i princ Nikollës, me rastin e shpalljes së Kushtetutës së Malit të Zi (1905)

Zotërinj deputetë!

Modeli i deritanishëm i qeverisjes së lartë shtetërore të këtij vendi ka qenë një lloj autokracie [*samoderzhavje*]. Si sundimtari i shtatë që Dera ime ka nxjerrë me ndihmën e Zotit, unë kam trashëguar pushtetin dhe drejtimin e asaj qeverie. Ndryshe prej monarkëve të tjerë, as paraardhësit e mi të lavdishëm, dhe as unë, nuk kemi qenë të papërgjegjshëm dhe nuk kemi menduar asnjëherë se vullneti ynë është ligj.

Në kohë paqeje, ne kemi qenë vëllezërit e vërtetë të malazezve, ne kemi marrë pjesë në të njëjtat beteja me ta, ne jemi vrarë në të njëjtin vend me ta, ne kemi duruar dhe kemi shkaktuar plagë bashkë me ta – gjatë gjithë kohëve, që nga Carev Lazi, deri tek Vuçi Do¹⁹ [...]

Qeveria jonë e nisi punën nga hiçi, mbi fusha të zhveshura dhe nën qiellin e hapur, nën vështrimin e armiqve tanë. Ajo ishte legjitime, sepse u votua nga populli dhe u drejtua me zemër, dashuri dhe energji. [...]

Në fund të shekullit të 17-të, Dera ime e gjeti atdheun tonë në kushte të mjerueshme, dhe pothuajse të përpirë nga një besim tjetër, ndërkohë që besimi ynë i shkëlqyer ortodoks gjendej në rrezik të madh. [...] Sot, kufijtë e atdheut tonë janë zgjeruar dhe janë përcaktuar ndërkombëtarisht, që nga grykëderdhja e Bunës në detin Adriatik, e deri në bashkimin e Taras dhe Pivas, që formojnë lumin Drin, dhe që nga Bijela

¹⁹ Fushëbetejat e luftërave kundër osmanëve.

Gora, e deri në Çakor, përmbi Pejë dhe Deçan. [...] Sot, Atdheu ynë po bëhet monarki kushtetuese, dhe ne fillojmë plot gëzim një jetë të re politike. Duke u ndarë nga ajo e mëparshmeja, gjatë kësaj pike kthese, unë nuk mund të mos shpreh mirënjohjen time më të thellë për paraardhësit e mi dhe tuaj, të cilët na falën lirinë dhe solidaritetin e tyre të shenjtë. [...] Vendimi im për shpalljen e kushtetutës do të mirëpritet nga të dyja palët. Ju, dhe në përgjithësi të gjithë patriotët e tjerë serbë, do ta pranojnë atë me besimin që u është ngjallur, me besimin se ajo do të sjellë mbarësi dhe suksese të mëtjeshme për zhvillimin e atdheut. [...]

Crnogorski, IV, f. 34-46.

Nikolla I Petroviçi (1841-1921) e udhëhoqi Malin e Zi gjatë periudhës 1860-1918, fillimisht si princ dhe më pas, që nga viti 1910, si mbret. Gjatë mbretërimit të tij, Mali i Zi fitoi pavarësinë (1878), si dhe i zgjeroi territoret e tij në kurriz të Perandorisë Osmane. Meqenëse ai kishte bërë dy vjet shkollë të mesme në Paris, mbështeti përmirësimin e arsimit, si dhe modernizimin e institucioneve. Për shkak të strukturave shoqërore tradicionale, shumica e këtyre reformave u desh që të ndërmerreshin nga lart-poshtë, dhe për pasojë, qenë disi të vonuara, në krahasim me shtetet e tjera kombëtare të Europës Juglindore.

Si e legjitimoi veten monarkia? Përse mbreti vendosi që të miratonte kushtetutën?

II-10. Deklarata e xhonturqve (1908)

1. Baza e kushtetutës do të jetë respektimi i vullnetit kombëtar. Një nga rrjedhojat e këtij parimi do të jetë mbajtja e përgjegjësisë së ministrit përpara Dhomës, dhe ai do të konsiderohet si i dorëhequr, nëse nuk arrin të marrë shumicën e votave të Dhomës.

2. Me kusht që numri i senatorëve të mos e kalojë një të tretën e numrit të deputetëve, senati do të zgjidhet si vijon: një e treta nga Sulltani dhe dy të tretat nga populli; ndërsa mandati i senatorëve do të jetë për një periudhë të kufizuar.

3. Kërkohej që të gjithë nënshtetasit osmanë, të cilët kanë mbushur moshën 20 vjeç, pavarësisht

nga pasuria apo prona që zotërojnë, të gëzojnë të drejtën për të votuar. Ata që i kanë humbur të drejtat e tyre qytetare, natyrisht që nuk do ta gëzojnë këtë të drejtë.

4. Kërkohej që e drejta e lirisë së krijimit të grupeve politike të përcaktohet saktësisht në kartën kushtetuese, me qëllim që të respektohet Neni 1 i Kushtetutës së vitit 1293 A.H. [Viti i Hixhrit].

7. Gjuha turke do të mbetet gjuha zyrtare shtetërore. Letërkëmbimi dhe bisedat zyrtare do të bëhen në turqisht.

9. Çdo nënshtetas do të gëzojë liri dhe barazi të plotë, pavarësisht nga kombësia ose besimi i tij, si dhe do t'u nënshtrohet të njëjtave detyrime. Të gjithë osmanët, të cilët janë të barabartë përpara ligjit, përsa u përket të drejtave dhe detyrimeve të tyre ndaj shtetit, mund të mbajnë poste qeveritare, në përputhje me kapacitetin dhe arsimin e tyre individual. Popullsia jomyslimane do të mbajë përgjegjësi të njëjta përpara ligjit ushtarak.

10. Privilegjet fetare që u janë dhënë kombësive të ndryshme për ushtrimin e lirë të besimit, do të mbeten të paprekura.

14. Me kushtin që të drejtat e pronarëve mbi tokën të mos shkelen (meqenëse sipas ligjit, këto të drejta duhet të respektohen dhe të mos cenohen), do të propozohet që fshatarëve t'u jepet e drejta e zotërimit të tokës, si dhe t'u krijohet mundësia për të marrë para borxh me tarifa të pranueshme. [...]

16. Arsimi do të jetë pa pagesë. Çdo nënshtetas osman mund të drejtojë një shkollë private, në përputhje me ligjet e veçanta dhe brenda kufizimeve që parashikohen në kushtetutë.

17. Të gjitha shkollat do ta ushtrojnë veprimtarinë e tyre nën mbikëqyrjen e shtetit. Për arritjen e një arsimit sa më të njëjësuar dhe të njëllojtë, për nënshtetasit osmanë do të hapen shkolla shtetërore, në të cilat mësimi do jetë pa pagesë dhe ku do të lejohen të arsimohen të gjitha kombësitë. Në shkollat publike, zhvillimi i mësimin në turqisht do të jetë i detyrueshëm. Në shkollat shtetërore, mësimdhënia publike do të jetë pa pagesë. Arsimi i mesëm dhe i lartë do të ofrohet në shkollat publike të përmendura më lart; ai do të zhvillohet në gjuhën turke. Do të hapen shkolla tregtare, bujqësore dhe industriale për të zhvilluar burimet e vendit.

18. Gjithashtu do të ndërmerren hapa për ndërtimin e rrugëve, hekurudhave dhe kanaleve ujore, për lehtësimin e komunikimit dhe për shtimin e burimeve të pasurisë së vendit. Do të ndalohet gjithçka që mund të pengojë zhvillimin e tregtisë ose bujqësisë.

<http://www.fordham.edu/halsall/mod/1908youngturk.html>

Pas humbjes së pësuar në luftën e 1877-1878-s, sulltan Abdulhamiti II (1876-1908) e pezulloi zbatimin e Kushtetutës së 1876-s dhe sundoi në mënyrë autokratike. Xhonturqit, organizatë opozitare, e përbërë kryesisht nga oficerë dhe intelektualë, kërkuan rivendosjen e kushtetutës dhe reforma modernizuese për forcimin e Perandorisë. Përfundimisht, në vitin 1908, ata udhëhoqën një revolucion të suksesshëm, duke marrë dhe pushtetin, të cilin e mbajtën deri në vitin 1918.

Kërkesa politike bazë e xhonturqve gjatë opozitës së tyre ndaj Abdulhamitit II ishte rivendosja e Kushtetutës së 1876-s. Pavarësisht nga kjo, ata e pranuan përfshirjen e disa ndryshimeve në këtë Kushtetutë; renditini këto ndryshime dhe shpjegoni se përse xhonturqit i propozuan ato.

Krahasoni nenin 17, me tekstet e paraqitura në kapitullin II-E. Ç'rol luan shkolla në procesin e ndërtimit të kombit?

Analizoni nenin 18 dhe krahasojeni atë me tekstet e paraqitura në kapitullin II-D. Ç'rol i japin udhëheqësit politikë zhvillimit ekonomik?

II-11a. Kushtetuta e Republikës Socialiste Federative të Jugosllavisë (1974)

PJESA E PARË

Neni 1

Republika Socialiste Federative e Jugosllavisë është shtet federativ si bashkësi shtetërore e kombeve të bashkuara vullneratisht dhe e republikave të tyre socialiste, si dhe e krahinave socialiste autonome të Vojvodinës e të Kosovës që janë në kuadrin e Republikës Socialiste të Serbisë, e bazuar në

pushtetin dhe vetëqeverisjen e klasës punëtore dhe të të gjithë njerëzve punues, dhe bashkësi socialiste vetëqeverisëse demokratike e njerëzve punues e qytetarëve dhe e kombeve e kombësive të barabarta.

Neni 2

Republikën Socialiste Federative të Jugosllavisë e përbëjnë: Republika Socialiste e Bosnjës e Hercegovinës, Republika Socialiste e Sllovenisë, Republika Socialiste e Serbisë, si dhe Krahinat Socialiste Autonome e Vojvodinës dhe Krahinat Socialiste Autonome e Kosovës që janë në kuadrin e Republikës Socialiste të Serbisë, Republika Socialiste e Kroacisë dhe Republika Socialiste e Malit të Zi.

Neni 3

Republika socialiste është shtet i bazuar në sovranitetin e popullit dhe në pushtetin e vetëqeverisjen e klasës punëtore dhe të të gjithë njerëzve punues, dhe bashkësi socialiste vetëqeverisëse demokratike e njerëzve punues e qytetarëve dhe e kombeve e kombësive të barabarta.

Neni 4

Krahina socialiste autonome është bashkësi autonome socialiste shoqërore – politike vetëqeverisëse demokratike e bazuar në pushtetin dhe vetëqeverisjen e klasës punëtore dhe të të gjithë njerëzve punues, në të cilën njerëzit punues e qytetarët, kombet e kombësitë realizojnë të drejtat e veta sovranë, e kur kjo është në interes të përbashkët të njerëzve punues e të qytetarëve, të kombeve e të kombësive të Republikës si tërësi e përcaktuar me Kushtetutën e Republikës Socialiste të Serbisë – edhe në Republikë.

Neni 5

Territori i Republikës Socialiste Federative të Jugosllavisë është unik dhe përbëhet nga territoret e republikave socialiste.

Territori i republikës nuk mund të ndryshohet pa pëlqimin e republikës, e territori i krahinës autonome – as pa pëlqimin e krahinës autonome. Kufiri i Republikës Socialiste Federative të Jugosllavisë nuk mund të ndryshohet pa pëlqimin e të gjitha republikave dhe të krahinave autonome. Kufiri në mes të republikave mund të ndryshohet vetëm në bazë të marrëveshjes së tyre, e nëse është

fjala për kufirin e krahinës autonome – edhe në bazë të pëlqimit të saj.

II-11b. Kushtetuta e Kosovës (1974)

PJESA E PARË

DISPOZITAT E PËRGJITHSHME 1974

Neni 1

Krahina Socialiste Autonome e Kosovës është bashkësi autonome socialiste shoqërore – politike demokratike dhe vetëqeverisëse e njerëzve punues dhe qytetarëve, e malazezëve, muslimanëve, serbëve, shqiptarëve, turqëve dhe pjesëtarëve të kombeve e të kombësive të tjera dhe të grupeve etnike të barabarta, e bazuar në pushtetin dhe vetëqeverisjen e klasës punëtore dhe të të gjithë njerëzve punues.

Krahina Socialiste Autonome e Kosovës është në kuadër të Republikës Socialiste të Serbisë dhe të Republikës Socialiste Federative të Jugosllavisë.

[...]

Neni 4

Në Krahinën Socialiste Autonome të Kosovës kombet e kombësitë janë të barabarta dhe kanë të drejta e detyra të njehta.

Për realizimin e barazisë së kombeve e të kombësive garantohet e drejta e zhvillimit të lirë të tyre dhe e të shprehurit të lirë të veçorive kombëtare, të gjuhës, të kulturës, të historisë dhe të simboleve të tjera.

Neni 5

Në Krahinën Socialiste Autonome të Kosovës sigurohet barazia e gjuhës shqipe, serbokroate e turke dhe e shkrimeve të tyre.

Me këtë Kushtetutë dhe me ligjin krahinor rregullohet dhe sigurohet aplikimi i këtij parimi.

Neni 6

Në Krahinën Socialiste Autonome të Kosovës është e drejtë e pjesëtarëve të të gjitha kombeve e kombësive që të përdorin flamurin e vet kombëtar. Kushtet dhe mënyra e përdorimit të flamurit kombëtar rregullohen me ligj.

Neni 7

Kryeqyteti i Krahinës Socialiste Autonome të Kosovës është Prishtina.

<http://plisi.al/skedat/bp-1036281933-sp.pdf>

II-12. Kushtetuta e Serbisë 1990

Neni 6

Republika e Serbisë do të përfshijë Krahinën Autonome të Vojvodinës dhe Krahinën Autonome të Kosovës dhe Metohisë si forma të autonomisë territoriale.

VI - ORGANIZIMI I TERRITORIT

Krahina Autonome e Vojvodinës dhe Krahina Autonome e Kosovës dhe Metohisë

Neni 108

Krahinat autonome janë themeluar në përputhje me karakteristikat specifike kombëtare, historike dhe kulturore të zonave të tyre.

Qytetarët në një krahinë autonome do të ushtrojnë të drejtat e tyre dhe do të përmbushin detyrimet e përcaktuara në Kushtetutë dhe në ligj.

Territori i një krahinë autonome do të përcaktohet me ligj.

Neni 109

Një krahinë autonome duhet që përmes autoriteteve të saj të:

- 1) Miratojë programin e zhvillimit ekonomik, shkencor, teknologjik, demografik, rajonal dhe social, zhvillimin e bujqësisë dhe zonave rurale, në përputhje me planin zhvillimor të Republikës së Serbisë, dhe të përcaktojë masat për zbatimin e tij;
- 6) Kryejë çështje të tjera të parashikuara në Kushtetutë dhe në ligj, si dhe në statutin e krahinës autonome.

Republika e Serbisë mund ti besojë drejtimin e çështjeve të veçanta nën juridiksionin e saj një krahinë autonome me ligj dhe t'i transferojë asaj fondet e nevojshme.

Një krahinë autonome do të mbledhë të ardhurat e parashikuara me ligj.

Neni 110

Statuti do të jetë akti ligjor më i lartë i një krahinë autonome i cili do të përcaktojë kompetencat e krahinës autonome, zgjedhjen, organizimin dhe punën e autoriteteve të saj si dhe çështjeve të tjera me interes për krahinën autonome, në pajtim me Kushtetutën.

Statuti i një krahinë autonome do të miratohet nga kuvendi i saj, me miratimin paraprak të Asamblesë Kombëtare.

Neni 111

Një krahinë autonome do të ketë autoritetet e saj si vijon: Asamblenë, Këshillin Ekzekutiv dhe autoritetet administrative.

Asambleja e një krahinë autonome do të përbëhet nga deputetë të zgjedhur në zgjedhje të drejtëpërdrejta me votë të fshehtë.

Neni 112

Në rastet kur një autoritet i një krahinë autonome dështon në zbatimin e një vendimi ose akti të përgjithshëm të krahinës autonome pavarësisht nga paralajmërimi nga një autoritet përkatës i Republikës, autoriteti i Republikës ka të drejtë të sigurojë zbatimin e tij të menjëhershëm.

Tabela 1: Kushtetutat e shteteve të Europës Juglindore

Shteti	Kushtetuta e parë moderne	Ndryshimet kryesore			Kushtetuta e tanishme
		Përpara Luftës I Botërore	Periodha ndërmjet luftërave	Pas Luftës II Botërore	
Shqipëria ²⁰	1920		1925; 1928; 1939	14.03.1946; 1976	21.10.1998
Bosnjë-Hercegovina					24.02.1993; 14.12.1995
Bullgaria	1879 (Kushtetuta e Tërnovës)			04.12.1947; 1971	12.07.1991
Qiproja	1959 (1960)				
Kroacia					22.12.1990
Republika e Maqedonisë					17.11.1991
Greqia ²¹	1844	1864; 1911	1927	1952	07.06.1975
Mali i Zi	1905				19.10.2007
Perandoria Osmane	1876				
Rumania ²²	1866		1923; 1938	13.04.1948; 1952; 1965	08.12.1991
Serbia	1835	1838; 1869; 1888; 1901			28.09.1990
Sllovenia					23.12.1991
Turqia	1924			1961	07.11.1982
Jugosllavia			1921 (Kushtetuta e Vidovdanit); 1931	31.01.1946; 1963; 1974	27.04.1992

Tabela 2: Vendosja e të drejtës së përgjithshme të votës në Europën Juglindore

	E drejta e përgjithshme e votës për meshkujt	E drejta e votës për femrat
Shqipëria	1920	E kufizuar – 1920, E përgjithshme – 1946
Bosnjë-Hercegovina	1920 (Jugosllavia)	1945 (Jugosllavia)
Bullgaria	1879	Gratë e martuara – 1938, E përgjithshme – 1945
Kroacia	1920 (Jugosllavia)	1945
Qiproja	1960	1960
Republika e Maqedonisë	1913 (Serbia)	1945 (Jugosllavia)
Greqia	1864	E kufizuar – 1930, E përgjithshme – 1952
Mali i Zi	1905	1945 (Jugosllavia)
Rumania	1918	E kufizuar – 1929, E përgjithshme – 1946
Serbia	1869	1945 (Jugosllavia)
Sllovenia	1907 (Austria)	1945 (Jugosllavia)
Turqia	1924	1930
Jugosllavia	1945	1945

²⁰ Rregullat gjysmëkushtetuese: Statusi i Komisionit Ndërkombëtar për Shqipërinë (1914).

²¹ Kushtetutat e para greke u votuan nga asambljetë revolucionare, në periudhën e luftës greke për pavarësi, përpara themelimit të shtetit: 1822 (Epidaurus), 1823 (Astros), 1827 (Troezene).

²² Rregullat gjysmëkushtetuese: Rregullore organike (1831/1832) në Vllahi dhe në Moldavi; Konventa e Parisit (1858) për Principatat e Bashkuara të Vllahisë dhe Moldavisë (Rumanisë, pas 1859-ës).

► **Fig. 4. Sheshi i Kushtetutës në Athinë (1863)**

Markenzis, f. 312-313.

? Shpjegoni emrin që i është vënë këtij sheshi. A ka ndonjë shesh në kryeqytetin e vendit tuaj ose në qytetin tuaj me emrin “Sheshi i Kushtetutës”? A keni apo a keni pasur ndonjëherë një shesh të quajtur “Kombi apo ... kombëtar”?

Në Bukuresht, emri *Bulevardi Mbretëresha Elisabetë*, i përdorur në periudhën midis dy luftërave, u ndryshua gjatë regjimit komunist, fillimisht me emrin *Bulevardi 6 Marsi* (data e vendosjes së qeverisë së parë të mbizotëruar prej komunistëve), dhe më pas me emrin *Bulevardi George Georgiu – Dezh* (duke mbajtur emrin e udhëheqësit komunist të Rumanisë gjatë viteve 1945-1965). Pas vitit 1989, ai u quajt *Bulevardi Mihail Kogalniceanu* (emri i një politikani, historiani dhe shkrimtari të shquar të shekullit të 19-të), ndërkohë që disa vite më vonë, një pjesë e tij mori përsëri emrin e vjetër (*Bulevardi Mbretëresha Elisabetë*). Ky është një shembull mjaft i thjeshtë për të kuptuar mënyrën e shfrytëzimit të emrave të rrugëve prej regjimeve politike, për legjitimimin e kujtimeve të veçanta historike ideologjike. A mund të gjeni shembuj të shumtë të ngjashëm me këtë? Cili është mendimi juaj mbi ndryshimin e këtyre emrave?

Ju mund të zhvilloni të njëjtën lojë edhe për bustet.

? **Lojë: Emrat e rrugëve të qytetit, në orët e mësimin të historisë**

Ndahuni në katër grupe. Gjeni harta turistike nga qyteti juaj, që u përkasin katër periudhave historike gjatë shekujve të 19-të dhe 20-të. Analizoni emrat e rrugëve e të shesheve dhe përpiquni që të gjeni se sa prej tyre u referohen ngjarjeve ose figurave historike, heronjve ose ngjarjeve kombëtare dhe vendore. Analizoni qëllimin e vendosjes së emrit dhe ndryshimet e tij në kohë.

IIb. Nënshetësia

II-13. Përkufizimi i nënshetësisë sipas *Kushtetutës Greke të Epidaurusit (1822)*

NË EMËRTË TRINISË SË SHENJTË E TË PANDASHME Kombi grek, duke mos e duruar dot më barrën e rëndë të tiranisë së sundimit osman, dhe pasi e hodhi poshtë atë me shumë sakrificë, deklaroi sot në Asambelën Kombëtare, përmes mbrojtësve të tij të ligjshëm, përpara Zotit dhe popullit, “pavarësinë dhe ekzistencën e tij politike”.

Epidaurus, më 1 janar 1822, Viti I i Pavarësisë.

ASAMBLEJA E PËRKOHSHME E GREQISË TITULLI A

SEKSIONI A

Mbi Fenë

Şa – Feja mbizotëruese në territorin grek është ajo e Kishës së krishterë ortodokse të Lindjes; pavarësisht nga kjo gjë, administrata e Greqisë do t’i tolerojë të gjitha fetë e tjera; ritet dhe ceremonitë e shenjta të tyre nuk do të pengohen.

SEKSIONI B

Mbi të drejtat e përgjithshme të banorëve në territorin grek

Şb – Në territorin grek, të gjithë banorët vendas, të cilët besojnë tek Krishti, janë grekë dhe gëzojnë çdo të drejtë politike, pa kurrfarë diskriminimi.

Sc – Të gjithë grekët janë të barabartë përpara ligjit, pavarësisht nga ofiqet, shtresa shoqërore ose posti i tyre.

Şd – Të gjithë ata persona që vijnë nga jashtë për të zënë vend ose për të banuar në territorin grek, janë të barabartë përpara ligjit, njëlloj si dhe popullsia vendase.

Vakalopoulos, f. 390.

Gjatë Revolucionit Grek, "parlamenti" i parë u mbledh në Epidaurus dhe votoi për Kushtetutën e parë, duke u ndikuar prej dokumenteve të ngjashme të Revolucionit Francez. Pavarësisht ndryshimeve që ajo pësoi gjatë revolucionit, Kushtetuta e Epidaurusit mbeti referencë kryesore në kulturën politike greke, si simbol i idealeve të luftës për pavarësi kombëtare.

Sipas kushtetutës së Epidaurusit, cilët persona quheshin grekë? Cila është lidhja ndërmjet identitetit fetar dhe atij kombëtar? A përbën gjuha një kusht të domosdoshëm për identitetin kombëtar? Cilat parime të Revolucionit Francez mund të gjeni në këtë kushtetutë?

II-14. Përkufizimi i nënshtetësisë sipas Kushtetutës Greke të Troezenes (1827)

6. Quhen grekë:

- Të gjithë ata vendas që banojnë në territorin grek dhe që besojnë në Krisht;
- Të gjithë ata që ndodhen nën sundimin osman, të cilët besojnë në Krisht dhe që kanë ardhur, ose do vijnë në territorin grek për të marrë pjesë në luftë ose për të jetuar aty;
- Të gjithë ata që jetojnë në territore të huaja, por që kanë lindur nga baballarë grekë;
- Të gjithë ata vendas ose jovendas dhe pasardhësit e tyre që u bënë nënshtetas të shteteve të tjera, përpara publikimit të kushtetutës së tanishme, të cilët do të kthehen në territorin grek dhe do të bëjnë betimin grek;
- Të gjithë ata të huaj që vijnë dhe marrin nënshtetësinë.

OEAB, f.107.

Krahasoni tekstat II-13 dhe II-14, që trajtojnë konceptin e nënshtetësisë. Çfarë vëreni në to?

II-15. Përkufizimi i nënshtetësisë në Kushtetutën Serbe të vitit 1835

Neni 108. Konsiderohen si serbë dhe u jepet nënshtetësia serbe: çdo fëmije të lindur në Serbi ose jashtë saj, por nga prindër serbë; çdo nëpunësi ose shërbyesi të besimit të krishterë, i cili ka patur një punësim serb, brenda ose jashtë Serbisë, në kohën e shpalljes së Kushtetutës së sotme; kushdo që vazhdon të jetojë në Serbi prej më shumë se dhjetë vjetësh, ose që zotëron pasuri të paluajtshme atje.

Neni 109. Tregtarët e huaj, pronarët e fabrikave, zejtarët dhe fermerët e besimit të krishterë, mund të fitojnë të drejtat e nënshtetasve serbë, vetëm pasi të kenë jetuar aty prej shtatë vjetësh dhe të jenë sjellë hijshëm, ose në rast se Princi do t'u japë atyre ndonjë pozitë; nënshtetësinë mund ta fitojnë edhe ata të huaj të denjë për Serbinë, të cilët marrin letër nga Princi, si serbë të natyralizuar.

Mënyra sesi do të ushtrohet e drejta për nënshtetësinë serbe, përcaktohet me ligj të veçantë.

Neni 111. Çdo serb është i barabartë përpara ligjeve serbe, pa kurrfarë diskriminimi, gjatë mbrojtjes dhe gjatë dënimit të tij në të gjitha gjykatat, nga më e ulta e deri tek më e larta. [...]

Neni 116. Çdo nënshtetas serb ka mundësi të barabarta për çfarëdolloj posti, me kushtin që të jetë i aftë dhe ta meritojë atë. Në rastet e shfaqjes së aftësive të njëjta, serbët kanë përparësi ndaj të huajve.

Neni 118. Çdo skllav që shkel në tokën serbe, bëhet mënjëherë i lirë, pavarësisht nga fakti se ai mbërriti aty vetë ose e kanë sjellë të tjerë. Një serb është i lirë që të blejë një skllav, por jo që ta shesë atë.

Jovičić, f. 48-64.

Krahasoni këtë tekst me tekstin II-17; analizoni lidhjen ndërmjet fesë dhe nënshtetësisë, ashtu siç del edhe nga ato pjesë të Kushtetutës që janë paraqitur më lart. Shikoni kushtetutat e mëparshme të vendit tuaj dhe gjeni nëse ka ndonjë nen, i cili e lidh nënshtetësinë me besimin fetar. A mendoni se nënshtetësia duhet që të varet nga feja? Mos u përgjigjini vetëm me po ose jo, por përpquni që të argumentoni idenë tuaj me shembuj që bazohen në përvojën e vendit tuaj. Pyeteni veten: përse e kemi (apo nuk e kemi) këtë lloj neni? A përbën besimi fetar një kusht të domosdoshëm për identitetin kombëtar?

II-16. Kodi ligjor i Danilos I të Malit të Zi dhe Bërdas (1855)

Deri më sot, Mali i Zi dhe Bërda²³ kanë qenë vërtet të lirë, por ato nuk kanë patur një kod ligjor publik, i cili do të përforconte dhe do të mbronte lirinë e malazezve dhe të banorëve të Bërdas, drejtësia dhe fati i të cilëve vareshin vetëm nga goja e sundimtarit. [...]

Së pari,

Çdo malazez dhe banor i Bërdas është i barabartë përpara gjykatës.

Së dyti,

Nderi, prona, jeta dhe liria e trashëguar dhe e ruajtur deri më sot, do të vazhdojnë t'u sigurohen edhe në të ardhmen çdo malazez ose banori të Bërdas. Asnjë malazez ose banor i Bërdas, po ashtu asnjë gjykatë nuk mund të ndërhyjë mbi të drejtat e shenjta të vëllezërve malazez ose banorëve të Bërdas. [...]

Së nëntëdhjetëjti,

Çdo i mërguar që mbërrin në territorin tonë të lirë, sipas betimit të Shën Peterit, udhëheqësit të mëparshëm malazez, është i sigurtë dhe nëse ai silltet me ndershmëri dhe në përputhje me kodin ligjor të shtetit tonë, askush nuk mund t'i bëjë keq. Atij do t'i sigurohet drejtësi, njëlloj si të gjithë vëllezërve tanë malazez dhe banorëve të Bërdas [...]

Së nëntëdhjetëdyti,

Pavarësisht se në këtë shtet nuk ka ndonjë komb tjetër, përveçse atij serb dhe as ndonjë fe tjetër, përveçse asaj ortodokse lindore, anëtarët e çfarëdolloj fisi ose feje tjetër qofshin, mund të jetojnë lirshëm dhe të gëzojnë të njëjtën liri dhe drejtësi, ashtu si edhe malazeztë ose banorët e Bërdas.

Crnogorski, I, f. 167-184.

Danilo I Petroviç Njegoshi (1826-1860) pasoi xhaxhain e tij, Petar II Petrovic Njegosh, si udhëheqës i Malit të Zi, në vitin 1851. Duke mos pranuar pozicionin e peshkopit [*vladika*], ai përfitoi titullin si princ (*knjaz*) dhe e riorganizoi Malin e Zi si principatë laike të trashëgueshme. I arsimuar dhe mjaft energjik, Daniloja luftoi me sukses kundër osmanëve: ushtria malazeze mundi trupat osmane në Grahovac, në vitin 1858. Pas ndërhyrjes së Francës dhe Austrisë, kufiri midis Perandorisë Osmane dhe Malit të Zi u caktua përfundimisht. Danilo ndërmori një proces centralizimi e modernizimi të detyruar dhe miratoi *Ligjin mbi Tokën* në vitin 1855. Ai u vra nga një anëtar i opozitës, në Kotorr, në vitin 1860.

Si përcaktoheshin malazeztë sipas kodit të Danilos I? A ishte ai i hapur edhe për të sapoardhurit?

II-17. Ripërkufizimi i nënshtetësisë sipas Nenit 7 të Kushtetutës Rumune (1879)

Neni 7. Në Rumani, besimet dhe sektet e ndryshme fetare nuk përbëjnë pengesë për zotërimin dhe ushtrimin e të drejtave qytetare dhe politike.

§ I. Të huajt, pavarësisht nga besimi i tyre fetar, qofshin ose jo nën mbrojtje të huaj, mund të fitojnë të drejtën për t'u vendosur këtu sipas kushteve të mëposhtme:

a) Të dorëzojnë në qeveri kërkesën e tyre për t'u natyralizuar, në të cilën të tregohet kapitali në zotërim, profesioni ose tregtia përkatëse, si dhe vullneti për t'u vendosur në Rumani.

b) Pas dorëzimit të kërkesës, të interesuarit duhet të jetojnë dhjetë vjet në këtë shtet dhe të tregojnë se janë të dobishëm për të.

§ II. Nga ky proces janë të përjashtuar personat e poshtëshënuar:

a) Ata që kanë sjellë në këtë vend industri, shpikje të dobishme ose talente të spikatura, ose ata që kanë ngritur këtu firma të mëdha tregtare ose industriale.

b) Ata që kanë lindur dhe janë rritur në Rumani nga prindër të vendosur aty dhe që kurrë nuk kanë gëzuar mbrojtjen e të huajve.

c) Ata që i kanë shërbyer këtij vendi gjatë Luftës për Pavarësi dhe që do të natyralizohen bashkërisht,

²³ Bërda është emri i vjetër që përdorej për një pjesë të territorit gjeografik të Malit të Zi të sotëm. Në të përfshiheshin viset e banuara nga këto shtatë fise: Bjelopavliçët, Piperët, Rovčanët, Moračanët, Bratonoziçët, Kuçat dhe Vasojeviçët. Komuna dhe qarku i Bërdskas njiheshin si ndarje administrative në Principatën dhe më vonë në Mbretërinë e Malit të Zi.

me një dekret të vetëm dhe pa formalitete të mëtejshme, sipas propozimit të qeverisë.

§ III. Natyralizimi i personave mund të bëhet vetëm përmes ligjit dhe në mënyrë individuale.

§ IV. Do të ketë një ligj të vetëm, i cili do të përcaktojë mënyrën se si personat e huaj do të mund të vendosen në territorin rumun.

§ V. Vetëm rumunët dhe ata që natyralizohen si të tillë, mund të zotërojnë prona të patundshme rurale në Rumani.

Të gjitha të drejtat që shtetasit kanë përfituar deri më sot, do të respektohen.

Të gjitha konventat ndërkombëtare ekzistuese mbeten në fuqi, me të gjitha dispozitat dhe klauzolat e tyre përkatëse.

Constituționale, f. 34-35.

Kushtetuta rumune e vitit 1866 e kufizoi nënshtetësinë vetëm për të krishterët (*Neni 7*), duke i përjashtuar kështu hebrenjtë dhe myslimanët. Në Traktatin e Paqes të Berlinit (1878), Fuqitë e Mëdha e kushtëzuan njohjen e pavarësisë së Rumanisë, me ndryshimin e *Nenit 7*, në dobi të jo të krishterëve. Elita politike rumune u zemërua nga një kërkesë e tillë, por nuk mund ta kundërshtonte atë pafundësisht, kështu që hartoi një version tjetër të *Nenit 7*, me ndryshime të pranueshme.

A mendoni se ndryshimi i *Nenit 7*, e ndaloi me të vërtetë diskriminimin fetar, për marrjen e nënshtetësisë rumune? Çfarë kushtesh duhet të plotësonte një i huaj që të kërkonte nënshtetësinë rumune? Si do ta kishit konceptuar ju mënyrën e marrjes së nënshtetësisë?

II-18. Traktati mbi pakicat kombëtare, i nënshkruar ndërmjet Forcave Aleate dhe Rumanisë (1919)

Neni 1

Rumania angazhohet që dispozitat e parashtruara në *Nenin 2* dhe 8 të këtij kapitulli, të njihen si ligje themeltare, dhe asnjë ligj, rregull ose akt zyrtar nuk do të ketë përplasje ose ndërhyrje në këto dispozita, dhe se asnjë ligj, rregull ose akt zyrtar nuk do të jetë mbi to.

Neni 2

Rumania angazhohet të garantojë mbrojtjen e plotë të jetës dhe të lirisë për të gjithë banorët e Rumanisë,

pa dallim vendlindjeje, kombësie, gjuhe, race ose besimi fetar.

Të gjithë banorëve të Rumanisë u jepet e drejta e ushtrimit të lirë të çdo lloji bindjeje, feje ose besimi publik ose privat, zbatimi i të cilave nuk bie në kundërshtim me rendin dhe me moralin publik.

Neni 3

Në përputhje me kushtet e veçanta të traktateve të mëposhtme, Rumania, pa kurrfarë formaliteti, i pranon dhe i deklaron si shtetas rumunë të gjithë ata persona që janë banorë të territorit rumun, në datën kur ky traktat hyn në fuqi. Këtu përfshihen edhe ato kohëzgjatje të afatit që janë parashikuar në Traktatet e Paqes me Austrinë dhe me Hungarinë, si dhe ato kohëzgjatje të tjera që mund të bëhen më vonë, nëse brenda kësaj date këta persona nuk janë shtetas të një vendi tjetër të huaj, me përjashtim të Austrisë dhe Hungarisë.

Pavarësisht nga kjo gjë, shtetasit austriakë dhe hungarezë mbi moshën tetëmbëdhjetë vjeçare, kanë të drejtën që të zgjedhin çdo lloj nënshtetësie që mund t'u lejohet, brenda kushteve të parashikuara në traktatet në fjalë. Kjo mundësi u jepet edhe grave, për shkak të bashkëshortëve të tyre, si dhe fëmijëve nën moshën tetëmbëdhjetë vjeçare, për shkak të prindërve të tyre.

Personat që e kanë ushtruar të drejtën e lartpërmendur të përzgjedhjes së nënshtetësisë, duhet që të transferohen në shtetin përkatës, brenda dymbëdhjetëmujorit në vazhdim. Atyre u jepet e drejta për t'i mbajtur pronat e patundshme në territorin rumun, ndërkohë që ata mund të marrin me vete çfarëdolloj prona të tundshme tjetër. Këta persona nuk do t'i nënshtrohen asnjëlloj detyrimi për largimin e kësaj pronësie. [...]

Neni 5

Rumania angazhohet se nuk do të krijojë asnjë pengesë gjatë ushtrimit të së drejtës së personave të interesuar për të përfituar ose jo nënshtetësinë rumune, në përputhje me traktatet e arritura, ose që do të arrihen në të ardhmen ndërmjet Forcave Aleate dhe Austrisë ose Hungarisë.

Neni 6

Të gjithë personat e lindur në territorin rumun, të cilët nuk janë shtetas të një vendi tjetër, bëhen *ipso facto* shtetas rumunë.

Neni 7

Rumania angazhohet të njohë si shtetas rumunë *ipso facto* dhe pa kurrfarë formaliteti, të gjithë ata hebrenj të cilët banojnë në territorin rumun dhe që nuk mbajnë ndonjë nënshtetësi tjetër.

Neni 8

Të gjithë shtetasit rumunë janë të barabartë përpara ligjit dhe gëzojnë të njëjtat të drejta qytetare dhe politike, pavarësisht nga raca, gjuha ose besimi i tyre fetar.

Dallimet fetare, bindjet ose sektet e tyre nuk do të shërbejnë për t'i paragjykuar shtetasit rumunë për ato çështje që lidhen me ushtrimin e të drejtave qytetare dhe politike, si për shembull, punësimi në vende dhe funksione të ndryshme publike ose ushtrimi i profesionit dhe punësimi në industri [...]

Neni 9

Shtetasit rumunë që u përkasin pakicave raciale, fetare ose gjuhësore, gëzojnë të njëjtin trajtim dhe siguri ligjore, ligjërish dhe faktikisht po ashtu si edhe shtetasit e tjerë rumunë. Ata kanë të drejta të barabarta për të krijuar, administruar dhe kontrolluar, me shpenzimet e tyre, institucione bamirësie, fetare dhe shoqërore, shkolla dhe mjedise të tjera edukative, me të drejtën e përdorimit të gjuhës së tyre, si dhe ushtrimin e lirshëm të besimit të tyre fetar në to.

Neni 10

Në të gjitha ato qytete dhe rajone që banohen nga një numër i konsiderueshëm shtetasish rumunë të një gjuhe tjetër, Rumania për sistemin arsimor publik jep mjetet e përshtatshme, që t'u sigurohet fëmijëve të shkollave fillore mësimdhënia në gjuhën e tyre. Kjo dispozitë nuk e pengon qeverinë rumune ta bëjë të detyrueshëm mësimin e gjuhës rumune në këto shkolla.

[...]

Neni 12

Meqenëse dispozitat e neneve të lartpërmendura përbëjnë detyrime me interes ndërkombëtar, pasi ndikimi i tyre shtrihet tek pakicat raciale, fetare ose gjuhësore, atëherë Rumania pranon që vendosja e tyre të garantohet nga Lidhja e Kombeve. [...]

<http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/13.html>

Në përfundim të Luftës I Botërore, perandoritë Ruse, Austro-Hungareze dhe Osmane u shpërbënë, çka solli shfaqjen e shumë shteteve të reja kombëtare, ndërkohë që disa shtete të tjera ekzistuese përfituan territore të reja, bashkë me një numër të konsiderueshëm pakicash. Për të shmangur tensionet e mundshme, gjatë Konferencës së Paqes në Paris (1919-1920), këtyre pakicave iu sigurova një mbrojtje e veçantë përmes traktateve ndërkombëtare të nënshkruara veç e veç me shtetet kombëtare të Europës Lindore dhe Juglindore.

Shpeshherë, traktatet mbi pakicat perceptoheshin si ndërhyrje të Fuqive të Mëdha në çështjet e brendshme të shteteve kombëtare sovraane. Cili është mendimi juaj sot? A ishin të ligjshme këto traktate? A ishin të efektshme ato?

II-19. Ripërkufizimi i nënshtetësisë sipas Kushtetutës Rumune të vitit 1923

Neni 1. Mbretëria e Rumanisë është një shtet i tërë dhe i pandashëm kombëtar.

Neni 5. Rumunët, pavarësisht nga origjina e tyre etnike, gjuha që flasin ose besimi fetar, gëzojnë lirinë e mendimit, të arsimimit, të shtypit, të tubimit, të shoqatave, si dhe të gjitha liritë dhe të drejtat e tjera të përcaktuara me ligj.

Neni 6. Kjo kushtetutë dhe të gjitha ligjet e tjera që lidhen me të drejtat politike, përveç të qenit rumun, konsiderohen si kushte të domosdoshme për ushtrimin e këtyre të drejtave.

Ligje të posaçme, të votuara nga një shumicë prej dy të tretash, përcaktojnë kushtet sipas së cilave gratë mund të ushtrojnë të drejta politike.

Të drejtat civile të grave përcaktohen në bazë të barazisë së plotë ndërmjet të dyja gjinive.

Neni 7. Në Rumani, besimet dhe sektet e ndryshme fetare, etnia, si dhe gjuha, nuk përbëjnë asnjë pengesë për zotërimin dhe ushtrimin e të drejtave qytetare dhe politike. Përsa i përket ushtrimit të të drejtave politike, vetëm natyralizimi mund t'u sigurojë të huajve të njëjtat të drejta me rumunët. Natyralizimi jepet në mënyrë individuale nga Këshilli i Ministrave, me vendim të një komisioni të përbërë nga kryetari, si dhe nga anëtarët e tjerë të Gjykatës së Lartë të kryeqytetit, të cilët e miratojnë nëse personi i përmbush kriteret ligjore.

Constituțiile, f. 71-72.

 A ishin nenet e Kushtetutës së 1923-it më të përparuara, në krahasim me rregullat e mëparshme për nënshtetësinë?
Cilat janë nenet që lidhen me votat e grave? Kërkoni në kushtetutat e shekullit të 19-të dhe 20-të të vendit tuaj dhe përpikuni të gjeni ato nene që lidhen me të drejtën e grave për të votuar. Cilat janë pasojat politike që sjell përjashtimi nga e drejta e votës?

IIc. Kombet dhe Kishat

II-20. Patriarkana Ortodokse e Kostandinopojës dënon zakonet e vënies fëmijëve, të emrave të lashtë grekë, në vend të atyre të krishterë (1819)

“Zakoni i ri, sipas së cilit foshnjave të pagëzuara u vihen emra të lashtë grekë [...], si një mënyrë shpërfilljeje ndaj emrave të krishterë, është tërësisht i pavend; në këto rrethana, është e domosdoshme që ju të vendosni rregulla më të forta [...].”

Dimaras, f. 364.

 Si mendoni, përse njerëzit filluan t’u vinin fëmijëve të tyre emra të lashtë grekë? Ç’mendim keni për qëndrimin e Patriarkanës? A është e drejtë që autoritetet fetare të ndërhyjnë në përzgjedhjet e prindërve për emrat e fëmijëve të tyre? Po ndërhyrja e autoriteteve politike në këtë çështje, a do të ishte më e ligjshme? Cilët emra kanë mbizotëruar në vendin tuaj gjatë shekullit të 19-të? Po sot? A mendoni se emrat janë përdorur për të treguar identitetin fetar, rajonal apo kombëtar? Nga kush merret vendimi për të përcaktuar identitetin?

Pyetje të përgjithshme:

Diskutoni mbi lidhjen ndërmjet shtetësisë, identitetit kombëtar dhe atij fetar, gjinisë dhe racës. Kërkoni në kushtetutën e tanishme të vendit tuaj dhe gjeni kushtet për të marrë shtetësinë. Krahasoni dhe diskutoni situatën aktuale me atë që është paraqitur këtu ose atë që gjendet në historinë e vendit tuaj. Si mund të shpjegohen kushtet për mosdhënien e nënshtetësisë?

II-21. Opinione të ndryshme lidhur me vendosjen e autonomisë së Kishës Greke, kundrejt Patriarkanës Ortodokse të Kostandinopojës (1833)

A. Teokletos Farmakidesi – ndër mbështetësit e zjarrtë

Në qershor të vitit 1833, Kisha e Mbretërisë së Greqisë shpalli autonominë dhe pavarësinë e saj. [...] Kombi grek, pasi e kishte shpallur pavarësinë e tij politike përpara Zotit dhe njerëzve qysh në fillim të revolucionit të tij të lavdishëm [...], gjithashtu e shpalli si të pavarur dhe autonome edhe Kishën e tij; **meqenëse qëllimi i asaj lufte të shenjtë ishte pavarësia fetare, ashtu si dhe ajo politike** [...], nuk kërkohet asnjëlloj leje ose miratimi [sepse], sipas besimit të Kishës Ortodokse Lindore [...], autonomia politike shkon krah për krah me autonominë fetare, pa nevojën e akteve ose marrëveshjeve të veçanta; kjo, sepse Kisha dhe vendi janë e njëjta gjë [...]

Matalas, f. 49.

Pas fitores së pavarësisë, shteti grek duhej të zgjidhte gjithashtu edhe problemin fetar. Shumica e grekëve ishin ortodoksë, por drejtuesi i Kishës Ortodokse, patriarku i Kostandinopojës, ishte nën kontrollin osman. Për të shmangur varësinë e mëtejshme fetare nga Perandoria Osmane, Kisha Ortodokse në Greqi i ashpërsoi marrëdhëniet e saj institucionale me Patriarkanën në Kostandinopojë. Diskutimet e ashpra mbi këtë çështje janë ilustruar përmes teksteve të Teokletos Farmakidesit (1784-1860) dhe të Konstantinos Oekonomit (1780-1857).

B. Konstantinos Oekonomi – kundërshtar i autonomisë

Çfarë vuajtjesh kanë kaluar për hir të lirisë së Greqisë ata vëllezër që janë lënë jashtë saj? E ju përsëri kërkonti që ata të mos quhen as grekë, dhe as vëllezër, por banorë të Turqisë dhe vartës të asaj që ju e quani kishë të robëruar! Kështu, ju e ndani (aq sa mundeni) Greqinë nga Greqia, dhe grekët nga njëri-tjetri, duke copëtuar kombin dhe duke nxitur përçarje fetare, të cilat shpiten drejt lëngatave të brendshme, si dhe luftërave të kobshme ndërmjet vëllezërve. E kështu, në përfundim, ju e rrudhni shtetin grek brenda disa kufijve mjaft të ngushtë dhe e frenoni zhvillimin e mbretërisë së bekuar greke, duke i shuar (përsëri aq sa mundeni) shpresat dhe dëshirat shekullore të gjithë këtij kombi, ashtu si dhe ato të kombeve të tjera të krishtera filohelenike! O njerëz, si mund të silleni në këtë mënyrë?

Oikonomos, f. 336-337.

Bëni krahasimin e këtyre dy teksteve. Cilat janë argumentet e përdorura nga të dy autorët? Si mendoni, përse për shtetin grek ishte mjaft e rëndësishme që ai të kishte një kishë autonome?

II-22. Dekreti për krijimin e autoritetit sinodik të Kishës Ortodokse në Rumani (1864)

Neni 1. Kisha Ortodokse Rumune është dhe do të mbetet e pavarur prej cilitdo autoriteti fetar të huaj, në aspektin organizativ dhe disiplinor të saj.

Neni 2. Kisha Rumune, uniteti i së cilës përfaqësohet nga Sinodi i Përgjithshëm, vazhdon të administrohet nga kryepeshkopët dhe nga peshkopët, me ndihmën e sinodeve peshkopale.

Neni 3. Sinodi i Përgjithshëm i Kishës Rumune do ta ruajë unitetin dogmatik të besimit të shenjtë ortodoks me kishën e madhe të Lindjes, përmes konsultimeve me Kishën Ekumenike të Kostandinopojës.

Neni 4. Sinodi i Përgjithshëm i Kishës Rumune përbëhet nga:

- Kryepeshkopët
- Peshkopët
- Kryehierarkët rumunë

Tre përfaqësues të zgjedhur prej besimtarëve në secilën peshkopatë, nga radhët e famullitarëve ose

personave laikë me njohuri fetare; Dekanët e fakulteteve teologjike të Jashit dhe të Bukureshtit [...]

Neni 16. Sinodi i Përgjithshëm i Kishës Rumune, pavarësisht nga shkaku, nuk mund të ndryshojë ose të pengojë:

Lirinë e ndërgjegjes dhe tolerancën fetare. Ligjet për tolerancën fetare janë kompetencë e plotë e asambleve legjislative të zakonshme.

Gjuha e kultit ortodoks, e përdorur në kishat e vendit, do të jetë përgjithmonë rumanishtja.

Murgescu, f. 255-256.

Ky dekret u lëshua nga princi Aleksandër Joan Kuza (1859-1866) gjatë periudhës së konfliktit me Patriarkanën e Kostandinopojës, për shkak të shpronësimit të pronave të paluajtshme të kishës (1863). Ky qe dhe hapi i parë drejt organizimit të kishës ortodokse kombëtare, i cili përfundoi me shpalljen zyrtare të autoqefalisë fetare (1885) dhe me organizimin e Kishës Ortodokse Rumune si patriarkanë e veçantë (1925).

Përse për shtetin rumun, organizimi i kishës në mënyrë të ndarë dhe të pavarur qe aq i rëndësishëm? Si e siguronte shteti kontrollin e tij mbi kishën? Në ç'aspekt e ruajti kisha rumune lidhjen e saj me Patriarkanën e Kostandinopojës? Krahasojeni këtë me tekstet I-17 dhe I-27a.

II-23. Komentet e gazetarit francez, Sharl Iriarte, mbi pikëpamjet e priftërinjve katolikë dhe ortodoksë për lidhjen ndërmjet fesë dhe kombësisë në Bosnjë (1875-1876)

Prifti ortodoks jeton pranë njerëzve të besimit të tij dhe nuk është e çuditshme se përse udhëheqësit e lëvizjes [Kryengritjes së 1875-s në Bosnjë] qenë kryesisht priftërinj të ortodoksisë greke, të cilët nuk dhanë vetëm sinjalin për fillimin e kryengritjes, por rrokën vetë armët dhe e udhëhoqën popullin në betejë. Për të tillë njerëz, koncepti i besimit dhe ai i racës ose kombit janë aq të ngjashme, saqë fjala "serb" është kthyer në sinonim të fjalës "ortodoks". Ndërkohë, katolikët kanë një tjetër pikëpamje:

për priftërinjtë katolikë boshnjakë, koncepti i fesë është më i rëndësishëm sesa koncepti i kombit, dhe ne sot mund të shohim sesi priftërinjtë katolikë, të cilët i marrin urdhrat nga Roma, i kanë shmangur besimtarët katolikë prej kryengritjes. Më përparimtarët ndër ta janë kufizuar vetëm me publikimin e disa deklaratave në gjuhën e tyre latine, mbi nevojën për ndërhyrjen e fuqisë katolike fqinje [Austro-Hungarisë] për ndalimin e shtypjes që ndodh në vend. Ne nuk duhet të habitemi për mbizotërimin e të tilla mosmarrëveshjeve, të cilat i ndajnë të dyja fetë [ortodokse dhe katolike]. Qëllimisht, shteti osman nuk kujdeset për arsimimin e të krishterëve, dhe ia ka lënë këtë rol kishës, çka nënkupton se gjatë mesimdhënies, prifti duhet t'i konsiderojë mosmarrëveshjet ndërmjet feve si bazën e gjithçkaje. Pasojat e një sistemi të tillë janë të qarta dhe fatale: Fëmijët e ortodoksëve grekë nga *igumeni* [abati ortodoks], fëmijët katolikë nga *françeskani* dhe fëmijët myslimanë nga *ulema*, do të mësojnë sesi ta urrejnë njëri-tjetrin dhe, në thelb, kjo përbën gjënë e vetme në të cilën ata do të arrijnë suksese kur të rriten.

Yriarte

Analizoni mënyrën sesi e përshkruan autori lidhjen ndërmjet identitetit fetar dhe atij kombëtar, sipas pikëpamjes së kishës/fesë katolike dhe asaj ortodokse në Bosnjë. A pajtoheni me mendimin e autorit, se arsimimi vetëm në institucionet e tyre fetare, do t'i mësonte fëmijët që ta urrenin njëri-tjetrin? Si mund të shmangej kjo lloj situatë? Ç'rol luajti feja gjatë lëvizjes kombëtare në vendin tuaj?

II-24. Kushtetuta Bullgare e 1879-ës, mbi pozitën e Kishës Ortodokse Bullgare

Neni 37. Feja shtetërore e Principatës së Bullgarisë është besimi ortodoks lindor.

Neni 38. Princi bullgar dhe pasardhësit e tij kufizohen në praktikimin vetëm të besimit fetar ortodoks, përveç princit të parë të zgjedhur bullgar, i cili mund të praktikojë fenë e prejardhjes së tij.

Neni 39. Principata bullgare, e cila nga pikëpamja kishtarë përbën një pjesë të pandashme të

juridiksionit të Kishës bullgare, është vartëse e Sinodit të Shenjtë, i cili është dhe autoriteti më i lartë shpirtëror i Kishës Bullgare, kudo qoftë ajo. Përmes po të njëjtit autoritet, principata do të vazhdojë të mbetet e bashkuar me Kishën Lindore Ekumenike, përsa u përket çështjeve të dogmës dhe të besimit.

Конституция, f. 6.

❓ Përse u vendosën në kushtetutë çështjet kishtarë? A ekziston ndonjë dispozitë lidhur me kishën dhe fenë në kushtetutën e tanishme të vendit tuaj?

II-25. Pikëpamjet e Nikolla Pashiqit, mbi raportet ndërmjet kombit serb dhe Kishës Ortodokse (1890)

Për Kishën Ortodokse

Është mjaft e qartë përse Kisha Ortodokse është kisha e popullit. Kjo, për shkak se ajo është më e lidhur dhe më e bashkuar me shpirtin e njerëzve që e praktikojnë, sesa Kisha Katolike. [...] Kjo është arsyeja pse ato (quhen) kisha serbe, kisha bullgare, kisha greke dhe kisha ruse. [...]

Si një e tërë, Kisha Ortodokse Sllave, e lidhur qysh në fillim me popujt sllavë, të cilët i mbetën asaj besnikë, mishëroi tek ata cilësitë, tiparet dhe natyrën sllave, duke u dhënë atyre aftësinë për të pranuar rezultatet e zhvillimeve të sotme [...]

Sovraniteti kombëtar

[...] Populli serb e krijoi i vetëm shtetin serb: e krijoi atë me gjakun, përpjekjet dhe aftësinë e tij, dhe ky shtet mban vulën e krijuesit të tij, si një shtet tërësisht demokratik. [...] Në vetëdijen e njerëzve, se ata vetë e kanë ndërtuar shtetin e tyre, mbështetet sovraniteti kombëtar, pushteti i plotë i popullit [...], si pushteti më i lartë, mbi çdo pushtet tjetër; garancia se nuk mund të ketë shmangie thelbësore nga mënyra demokratike e jetesës, se regjimet jodemokratike, ndonëse mund të jenë të papritura, kurrsesi nuk mund të lëshojnë rrënjë dhe as të qëndrojnë për një kohë të gjatë.

Pašić, f. 128-129, 137, 139.

Nikolla Pashiqi (1845-1926) ka qenë një prej pushtetarëve më të spikatur serbë, që nga fundi i shekullit të 19-të, e deri më 1920-n. Pas mbarimit të studimeve për inxhinieri, ai iu përkushtua politikës, duke themeluar edhe Partinë Radikale në vitin 1881. Ai ka qenë disa herë kryeministër i vendit.

Cili ishte roli i Kishës sipas pikëpamjes së autorit? Si e justifikon ai marrëdhënien ndërmjet njerëzve dhe shtetit? Sipash jush, përse e ndjeu autori të nevojshme botimin e mendimeve të tilla?

II-26. Besimi ortodoks shpallet besim zyrtar në Malin e Zi

A. Kushtetuta e Sinodit të Shenjtë të Principatës së Malit të Zi, 20 dhjetor 1903

Neni 1. *Kisha autoqefale ortodokse mitropolitike e Principatës së Malit të Zi, si pjesë e së vetmes Kishë*

të Shenjtë Katolike dhe Apostolike, e cila ruhet dhe drejtohet nga Zoti ynë, Jezu Krishti, do të ruajë dhe mbrojtë unitetin e dogmave dhe institucioneve kanonike me të gjitha kishat e tjera autoqefale ortodokse dhe do ta ruajë këtë unitet përgjithmonë. Neni 22. Vendimet e *Sinodit të Shenjtë* në lidhje me çështjet e jashtme do të kërkojnë miratimin suprem të Princit, përpara se të zbatohen dhe të jenë të detyrueshme për të gjithë.

Zhivko Adrijasheviç, f. 363, 370.

B. Nenet e lidhura me besimin fetar në kushtetutën e Principatës së Malit të Zi, të vitit 1905

Neni 40. *Besimi i krishterë lindor* do të jetë besimi zyrtar në Malin e Zi. Kisha malazeze do të jetë autoqefale [...] Të gjitha besimet e tjera mund të praktikohen lirshëm në Malin e Zi.

Neni 128. Të gjitha besimet fetare të njohura do të kenë të drejtë të ndjekin ritet e tyre fetare-ligjore lirshëm dhe në publik.

Neni 136. Çdo veprim i drejtuar kundër *Kishës Ortodokse të Lindjes* në Malin e Zi ndalohet me ligj.

Zhivko Adrijasheviç, f. 431-432.

IId. Infrastruktura e shteteve kombëtare

II-27. Rëndësia e zhvillimit industrial për një komb të vogël – një argumentim grek (1841)

Nuk ka dyshim që llojet e ndryshme të industrive sjellin lumturinë për një komb. Pa industri, një komb nuk mund ta rrisë dhe ta shtojë më tej fuqinë e tij tokësore dhe detare; pa krijimin e industrive të ndryshme, kombi mbetet i kufizuar vetëm tek burimet e tij natyrore dhe nuk mund të rritet më fizikisht ose moralisht [...] Me fjalë të tjera, kombet pa industri do të mbeten gjithmonë të varfra, duke qëndruar brenda komunitetit politik si njësi pasive dhe të parëndësishme, nën tekat e njërit ose tjetrit komb më të fortë, të cilat nuk u bënë të tilla për shkak të bukurisë së tyre natyrore dhe klimës së favorshme, dhe as prej pjellorisë së tokës, madhësisë së saj

ose pasurisë së prodhimeve, por vetëm për shkak të nxitjes, zgjerimit dhe përmirësimit të industrive të ndryshme dhe tregtisë së tyre. Në këtë mënyrë, kombet e fuqishme të së djeshmes dhe të së sotmes u radhitën të parat ndërmjet Fuqive europiane, duke arritur kulmin e lavdisë, shkëlqimit dhe madhësisë së tyre, përmes pasurisë së përfituar nga industritë e ndryshme dhe nga tregtia e jashtme.

S.B., "Αι βιομηχανιαί" [Industritë],
E përditshmja Ατων [Shekulli],
26.2.1841, nr. 238, te Psalidopoulos, f. 55.

Çfarë argumentesh kombëtare ka përdorur autori për t'i bindur njerëzit në lidhje me nevojën e zhvillimit industrial të shteteve të vogla? Si mendoni, përse argumentet ekonomike janë ndërthurur me ato kombëtare?

► **Fig. 5. Kartëmonedhë në të cilën paraqiten marrëdhëniet ndërmjet elementeve ekonomike të një vendi dhe simboleve përfaqësuese kombëtare – kartëmonedha e parë me vlerë 500 dhrahmi, lëshuar nga Banka Kombëtare Greke (1841)**

Καθημερινή, f. 4.

❓ Çfarë elementesh pamore janë paraqitur në kartëmonedhë? Cili është kuptimi i tyre? Përse ishte e nevojshme që një shtet të kishte paratë e veta? Çfarë pamjesh dhe simbolesh paraqiten në kartëmonedhat e vendit tuaj? A mendoni se monedhat dhe kartëmonedhat shërbejnë për edukimin dhe përfaqësimin kombëtar? Nëse po, në çfarë mënyre?

II-28. Roli i hekurudhave në forcimin e shtetit kombëtar – opinioni i një rumuni (1870)

Edhe sot e kësaj dite, kur ndikimi i hekurudhave në traditat, në marrëdhëniet ndërmjet provincave dhe në zhvillimin e pasurive është kaq i madh, shumë njerëz ende vazhdojnë ta pyesin veten nëse uniteti i çmuar kombëtar do të prishet për shkak të tyre, ose nëse ai do mund të arrihet përsëri. Duke dëshiruar një turbullirë të tillë, por pa pasur ndershmërinë ta shfaqin atë haptazi, disa prej partive janë të gatshme të sakrifkohen edhe të ardhmen e vendit, duke u përballur me përbuzjen e Europës së pakënaqur. Askush nuk e anashkalon dot faktin se në të dyja anët e Milcovit, përveç disa partive të ndershme, mike të kombit rumun, të cilat fatmirësisht përbëjnë edhe shumicën, ka disa të tjera, të cilave u vjen keq për bashkimin moldavo-rumun, por dhe disa parti, të cilat i fshehin kërcënimet e tyre të errëta nën petkun e pavarësisë dhe të liberalizmit, duke u përpjekur që

t'i realizojnë projektet e tyre përmes shfrytëzimit të pasioneve popullore. Pavarësisht nga kjo, ne jemi në gjendje të pohojmë se aty ku largësia ndërmjet të gjithë anëtarëve të familjes së madhe rumune do të zvogëlohet; ku qarkullimi i prodhimeve dhe i njerëzve do të lehtësohet nëpërmjet vendosjes me kujdes të tarifave hekurudhore, do të shndërrohen në një prej armëve më të fuqishme për shtypjen e prirjeve të mbrapshta, si dhe do të shërbejnë për përmbushjen e dëshirës së madhe të kombit rumun, që të arrihet bashkimi i të gjitha pjesëve të Dakisë së lashtë.

Brătianu, f. 51-52.

Konstantin I. Brătianu (1844-1910) ishte topograf ushtarak, oficer në Shtabin e Përgjithshëm, dhe më vonë gjeneral dhe anëtar i Akademisë Rumune.

Përveçse sillnin modernizimin e ekonomisë, hekurudhat ishin edhe një mjet i rëndësishëm për ndërtimin e kombit. Cili element spikat në diskutimin e Brătianusit? Përse? Si do ta kishit argumentuar ju nevojën për ndërtimin e hekurudhave?

II-29. Opinioni i princit bullgar, Aleksandër Batenberg (1879-1886), mbi rëndësinë e hekurudhave (1879-1881)

Princi mbretëror tha: "Shkollat dhe ligjet nuk janë aq të rëndësishme sa hekurudhat." U vendos që Sofja të bëhej kryeqytet, për shkak se arteria botërore Beograd – Stamboll kalon përmes saj. Lidhja përmes Maleve Ballkan, pranë Berkovicës, mund të bllokohet plotësisht gjatë dimrit. Princi përmendi edhe shqetësimin e tepruar se austriakët mund ta shtinin në dorë tregtinë bullgare nëpërmjet kësaj hekurudhe. Ai shtoi: "Për ne nuk ka rëndësi se kush do t'i ndërtojë hekurudhat. Ajo që ka rëndësi është që t'i kemi ato sa më shpejt që të jetë e mundur."

Jireček, f. 27.

Krahasoni të dyja tekstet. Përse ishte aq e rëndësishme për shtetet e reja që të zhvillonin rrjetin e tyre hekurudhor? A përbënte ndonjë rrezik ndërtimi i hekurudhave?

II-30. Përshkrimi i një hekurudhe bullgare gjatë fundit të shekullit të 19-të

Hekurudha në atë kohë quhej Hekurudha e Baron Hirshit [sipas emrit të milionerit hebre austriak që e zotëronte atë] dhe ishte ndërtuar gjatë sundimit turk që të lidhte Jambolin me Odrinin dhe Stambollin. Vagonat ishin të vegjël dhe të ndarë në kabina; kabinat kishin dyer nga të dy krahët, ku gjendeshin edhe shkallët e gjata prej druri, që përdoreshin prej kontrolluesve të biletave. Këta të fundit shfaqeshin gjithmonë papritmas te xhamat e dyerve dhe gjatë mbrëmjeve, varnin në qafë fenerët ndriçues me gaz. Zyrtarët e hekurudhave mbanin uniforma të huaja. Shumica e tyre ishin armenë ose levantinë dhe nuk flisnin bullgarisht. Tabelat e stacioneve hekurudhore ishin në gjuhën frënge dhe treni nisej vetëm pasi kambana të binte tri herë... Sa herë që dikush duhej të udhëtonte drejt Kremenlit, kjo kthehej në një ngjarje të gëzueshme, të mbushur plot me emocione dhe gjëra të reja interesante: stacione hekurudhore, trena, njerëz të panjohur dhe gjuhë të huaja. Një udhëtim i tillë ishte një fluturim drejt botës së panjohur, si dhe një prekje afatshkurtër e mbretërisë së ëndrrave. Ndërsa udhëtimi drejt Sofjes ishte një aventurë e vërtetë, që kërkonte disa ditë përgatitje...

Константинов, ф. 19-20.

? Gjeni disa pamje stacionesh hekurudhore dhe shikoni arkitekturën e tyre.

II-31. Ligji bullgar për njësitë matëse (1889)

Neni 1. Që sot e në vazhdim, njësia bazë e matjeve që do të përdoret në Principatën Bullgare, do të jetë metri [...]

Neni 6. Njësia bazë për matjen e vëllimeve do të jetë litri [...]

Neni 7. Njësia bazë e përdorur për peshat do të jetë grammi, ose pesha që ka 1cm³ ujë i distiluar në vakuum, në temperaturën 4 gradë Celcius [...]

Barasvlerësimi i njësive të vjetra të masës me të rejat

A. Njësia e gjatësisë

I. Nga e vjetra tek e reja

Neni 9. Një arshin arkitektonik (ndërtuesish) përmban 758mm (0, 758m).

Një arshin rrobaqepësish përmban 680mm (0, 680m). Një kut përmban 650mm (0, 650m). [...]

Dispozita të përgjithshme

Neni 13. Ky ligj, për njësitë matëse ushqimore, hyn në fuqi në datën 1 qershor 1889, kurse për njësitë e tjera matëse, në datën 1 janar 1892 [...]

Neni 16. Përdorimi i njësive matëse të reja në institucionet shtetërore është i detyrueshëm që nga data 1 janar 1889.

Të gjithë nëpunësit civilë janë të detyruar që të përdorin njësitë e reja matëse në dokumentet zyrtare. Shtetasit që bëjnë veprime me institucionet shtetërore, janë të detyruar që t'ia paraqesin përlllogaritjet dhe raportet e tyre institucioneve sipas njësive të reja matëse [...]

Държавен вестник, пг. 7, 19 janar 1889

? Në një tabelë, shkruani arsyet se përse njëri prej akteve të para të shteteve të reja kombëtare lidhej me përdorimin e detyrueshëm të njësive të reja matëse. Përpiquni që të gjeni arsyet ekonomike, shoqërore dhe kulturore. A mendoni se kjo përbënte edhe një mjet të kontrollit shtetëror?

► Fig. 6. Teknologjitë e reja dhe simbolet kombëtare – afishe reklamuese e makinave qepëse (fondi i shekullit të 19-të, Greqi)

Koleksioni i Bibliotekës Helenike dhe Arkivit Historik, Athinë, tek Fotopoulos, f. 480.

Kartolinë reklamuese e kompanisë së makinave qepëse Singer. Makinat qepëse reklamoheshin në shtypin grek qysh nga viti 1874. Përdorimi i tyre filloi që të përhapej nëpër fshatrat greke rreth viteve 1900. Pikërisht gjatë kësaj periudhe, ato morën edhe emrin “Olga”, për nder të mbretëreshës që ua shpërndau ato vajzave dhe nuseve të reja të varfra, që t’i kishin për pajën e tyre.

Komentoni shkurtimisht figurën. Analizoni personazhet që janë paraqitur aty, mënyrën e veshjes së tyre dhe atë çfarë janë duke bërë. Përse janë përdorur simbolet kombëtare në këtë afishe komerciale?

Në ç’mënyrë mund të shërbejë reklama në forcimin e vetidentifikimit kombëtar? A është e mundur që reklamimi komercial të shërbejë për përhapjen e klisheve edhe për grupimet e tjera etnike apo fetare? A e përforcon kjo gjë edhe më tepër dallimin ndërmjet ‘nesh’ dhe ‘të tjerëve’? A paraqiten personazhe historike ose karakteristika të veçanta të identifikimit kombëtar në reklamën e sotme në televizione apo radio në vendin tuaj? A paraqiten “të tjerët” në kuptimin kombëtar, etnik ose fetar si shembuj ose si pika krahasimi?

Ile. Ndërtimi i kombit

II-32. Përdorimi i keq i gjuhës kroate kritikohet prej Ivan Kukuljeviçit (1843)

Unë jam i vetëdijsëm për faktin se ne që jemi mbledhur këtu, nuk e flasim mirë gjuhën tonë, dhe përse i përket vendit në përgjithësi, mund të gjesh lehtësisht vetëm pak njerëz të të dy gjinive të cilët lexojnë, shkruajnë dhe flasin mirë në gjuhën e tyre amtare. Kjo vjen ngaqë ne nuk e përdorim në jetën publike e në biznes dhe argëtohemi me të, ashtu si zotëria i pispillosur argëtohet me shërbëtorin e vet. Shumica e njerëzve tanë, ende nuk e njohin kënaqësinë e të folurit në gjuhën e nënës. Të tilla ndjenja mund të provohen vetëm prej atyre të cilëve u është dashur që të jetojnë për një kohë të gjatë jashtë vendit, mes të huajve në dhe të huaj. Ne vazhdojmë ta ruajmë gjuhën tonë vetëm për miqtë dhe për bujkrobërit tanë.

Wein, f. 541.

Deri në vitet 1830, kur nisi të zhvillohet lëvizja kombëtare, gjuha zyrtare në Kroaci (ashtu si dhe në Transilvani) ishte latinishtja. Qeveria hungareze u përpoq që nëpër shkolla dhe zyra, ta zëvendësonte latinishten me hungarishten. Në atë kohë, edhe përdorimi i gjermanishtes ishte gjithashtu mjaft i përhapur. Por pavarësisht nga kjo, reformatorët kroatë mbështetën vendosjen e gjuhës kroate si gjuhë zyrtare dhe ia arritën që ta realizojnë këtë gjë në vitin 1847. Në kuadrin e këtyre përpjekjeve, shkrimtari, historiani dhe politikani Ivan Kukuljeviç (1816-1889) – njëri prej reformatorëve më të spikatur kroatë – në vitin 1843, si anëtar i Parlamentit kroat, iu drejtua këtij parlamenti për herë të parë në gjuhën kroate.

Si e mbështet Kukuljeviçi përdorimin gjithnjë e më të gjerë të gjuhës kroate? Kukuljeviçi vinte nga shtesa e fisnikërisë; a kuptohet kjo gjë në tekstin në fjalë? Përse Kukuljeviçi thotë se vetëm një numër i vogël njerëzish flisnin në gjuhën e tyre të nënës, në një kohë kur ajo flitej nga të gjithë bujkrobërit (të cilët nuk ishin të paktë në numër)?

II-33. Rëndësia e gjuhës për identitetin kombëtar – opinion i një slloveni (1861)

Duke shëtitur përreth kështjellës, djali ynë pa dy njerëz me veshje të ngjashme, të cilët po bërtisnin në mënyrë të frikshme, duke shtyrë njëri-tjetrin. Ai nuk e kuptonte njërin prej tyre, por tjetri fliste në gjuhën që djali e njihnte dhe fytyra e tij ishte disi e njohur për të. Djali u fut për ta ndihmuar këtë njeri, sepse ai ishte bashkëatdhetari i tij dhe ata flisnin që të dy të njëjtën gjuhë. Vetëm nëpërmjet gjuhës, djali arriti që ta njihnte bashkëatdhetarin dhe bashkëkombësin e tij. Ai do ta kish njohur atë edhe sikur të kishin qenë njëqind burra bashkë, të veshur njëllor ose ndryshe. Gjuha është shenja më e mirë, me anë të së cilës ne mund të kuptojmë se cilit komb i përket dikush. Ai që e ka folur gjuhën tënde kombëtare qysh në fëmijëri, i përket kombit tënd. Po çfarë është kombi sipas të gjithë kësaj ngjarjeje? Pas asaj që djali mësoi gjatë shëtitjes, atij i pëlqejnë që të gjithë njerëzit. Për të, të gjithë njerëzit janë të dashur dhe ai ka dëshirë që t'i afrohet kujtdo që vjen prej atdheut të tij; kujtdo që ka zakone dhe tradita të njëjta me ato të shtëpisë së tij. Por edhe nëse njerëzit i ndryshojnë veshjet, ai arrin që t'i dallojë prej të folurit, prej gjuhës së tyre. Të gjithë ata njerëz që ai i kupton, fjalët e të cilëve sjellin ngrohtësi në kraharorin e tij, janë bashkëatdhetarët e tij. Ata janë të gjithë të ëmbël dhe të dashur për të; ata i përkasin të njëjtit komb me të.

Artikullin me titullin *Çfarë është kombi? Dhe çfarë është veçanërisht kombi slloven?*, e shkroi mësuesi dhe historiani Ivan Macuni, në formën e një tregimi, që përshkruan përvojat e një djali, i cili udhëton nëpër vendin e vet dhe përpiqet që të njohë bashkëatdhetarët e tij. U botua në vitin 1861 në gazetën Novice [Lajmet], e cila dilte në Lubjanë.

Përse e thekson autori rolin që luan gjuha në identitetin kombëtar? A mund t'i përkasin të njëjtit komb njerëzit që flasin gjuhë të ndryshme? Jepni shembuj.

II-34. Rëndësia e gjuhës për identitetin rumun, sipas Titu Maioreskut (1866)

Për popujt modernë kërkohet që ata të kenë një shtet kombëtar, por veçanërisht një letërsi dhe një gjuhë kombëtare.

[...] Çdo rumun e di se është i tillë dhe gjithçka që do të bëjë më tej, do mundohet që ta lidhë sa më mirë të jetë e mundur me traditën latine, nga e cila ai ka marrë edhe vlerat e tij intelektuale.

Deri më sot, me të drejtë, kjo e vërtetë ndikoi vetëm në gjuhën dhe në shkrimet tona. Për rumunët, gjuha është thesari më i çmuar që ka mbetur prej paraardhësve të tyre latinë. Sot ajo u kujton atyre një tjetër lashtësi, e cila ka qenë busulla e tyre e vetme dhe e besueshme që i ka udhëhequr në drejtimin e duhur, duke i ruajtur prej shmangieve ose zhytjes nën dallgët e emigrantëve që vërshuan në Dakinë e Trajanit.

Maiorescu, I, f. 277.

Titu Maioresku (1840-1917) ishte kritik letrar, estet, profesor në universitet, politikan (deputet, ministër, kryeministër), si dhe anëtar i rëndësishëm i shoqërisë "Junimea". Ai mori titullin e Doktorit të Filozofisë në Giessen, si dhe u diplomua për jurisprudencë në Paris. Duke qenë kryeministër, Maioresku drejtoi Konferencën e Paqes të mbajtur në Bukuresht (1913).

Si e shpjegon autori lidhjen ndërmjet gjuhës dhe identitetit? Cili është mendimi juaj mbi këtë çështje?

II-35. Peticioni i parlamentit kroat, drejtuar mbretit-perandor, Franc Jozefit, për miratimin e krijimit të Akademisë Jugosllave të Shkencës dhe Artit (1867)

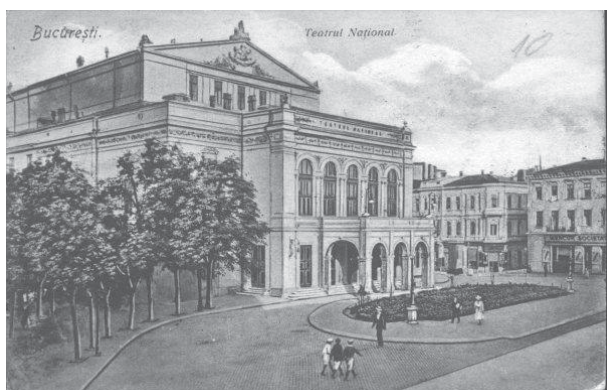
Madhëria juaj Apostolike, mbreti dhe sundimtari ynë i shtrenjtë! Popujt e Mbretërisë tripalëshe të Dalmacisë, Kroacisë dhe Sllovenisë [...], kurrë nuk kanë qenë të prapambetur në dije për fajin e tyre. Historia e tyre njih shumë heronj të shpatës dhe

të penës, në çdo fushë të mendjes dhe të zemrës. Por kjo histori na dëshmon plot keqardhje edhe arsytet përse sot populli ynë nuk mund të konkurrojë bashkë me kombet e tjera, që janë më fatlume në fushën e shkencës, e cila sot – më shumë se kurrë – përbën dhe shtyllën kryesore të çdo vendi. Ky parlament është plotësisht i bindur se, përse i përket zhvillimit të shkencës dhe të letërsisë, [...] populli ynë ka mbërritur në atë pikë, ku na shtrohet si detyrë që të ndihmojmë në krijimin e një oborri të lartë letrar dhe shkencor: dhe kjo është Akademia, pa të cilën shkenca nuk mundet që të zhvillohet dhe të jetë e suksesshme.

Laszowsky, f. 127.

? Si e argumenton parlamenti nevojën për krijimin e akademisë? Cila duhet të jetë detyra e akademisë sipas letrës së lartpërmendur? A shihen më akademitë e sotme si “oborre letrare dhe shkencore”, apo krahasuar me shekullin e 19-të, reputacioni i tyre është në rënie?

► **Fig. 7. Teatri Kombëtar në Bukuresht – kartolinë (vitet 1890)**

? Si e shpjegoni faktin që institucionet kryesore të shtetit konsideroheshin “kombëtare”? Sa institucione të tjera që mbajnë etiketimin “kombëtare” njihni?

II-36. Rëndësia e gjuhës dhe letërsisë në zhvillimin e kombit – pjesë nga dokumenti themeltar i “Shoqërisë së të Shtypurit Shkronja Shqip” (1879)

“Të gjitha kombet e arsimit kanë qenë qytetëruar me shkrime në gjuhën e tyre. Çdo komb që nuk shkruan gjuhën e vet dhe nuk ka vepra në gjuhën e tij është në errësi dhe barbari.”

Myzyri, f. 40

? Përse autorët e konsideronin kaq të rëndësishme që kombet të kenë gjuhën dhe letërsinë e tyre?

II-37. Memorandumi i studentëve maqedonas në Shën Peterburg, lidhur me gjuhën letrare maqedonase (1902)

Tashmë lind pyetja: a është i nevojshëm krijimi i një gjuhe letrare të veçantë maqedonase, në një kohë kur kemi gjuhën letrare serbe dhe atë bullgare? Ekzistojnë dy arsye për krijimin e gjuhës letrare maqedonase: së pari, gjatë krijimit të gjuhës letrare serbe – në fillim të shekullit të 19-të – gjuhëve që fliteshin në Serbinë Lindore, në Bullgarinë Perëndimore dhe në Maqedoni, nuk iu kushtua vëmendja e duhur, kështu që, me njohjen e gjuhës së folur hercegovinase si gjuhë letrare, nevojat e Serbisë Lindore, Bullgarisë Perëndimore dhe Maqedonisë, nuk u plotësuan. Edhe gjatë krijimit të gjuhës letrare bullgare, duke marrë si bazë për një gjuhë letrare të përgjithshme dialektin bullgarolindor, përsëri dialekteve serbolindore, bullgaroperëndimore dhe atyre maqedonase nuk iu kushtua vëmendja e duhur. Njëanshmëria e treguar gjatë procesit të krijimit të gjuhës letrare bullgare dhe asaj serbe, ndikoi në ndarjen e sllavëve të Ballkanit në dy kampe armiqësore, të cilat filluan të grindeshin me njëri-tjetrin pikërisht për atë truall, i cili i bashkon tiparet e serbishtes dhe të bullgarishtes. Nga ana tjetër, nëse gjatë procesit të krijimit të njëres apo të tjetres gjuhë letrare, njëra prej gjuhëve ballkanike qendore do të ishte ngritur në nivelin e gjuhës letrare, atëherë armiqësia ndërmjet sllavëve të ndyshëm të Gadishullit Ballkanik do të

ishite shmangur, dhe ata mund të bashkoheshin në një njësi të vetme nacional-kulturore. Ne mendojmë se dialektet maqedonase, të cilat prej bullgarëve njihen si bullgare, dhe prej serbëve si serbe, në të vërtetë qëndrojnë midis gjuhëve ku tashmë shtrihet Bullgaria dhe Serbia, dhe si të tilla, do të shërbenin si urë lidhëse për zbutjen e armiqësisë bullgaro-serbe. Arsyeja e dytë për ngritjen e njërit prej dialekteve maqedonase në nivelin e gjuhës letrare, ka të bëjë me nevojën për shmangien e mëtimeve serbe dhe bullgare kundrejt Maqedonisë, për ta mënjanuar propagandën kombëtare shkurajuese për popullin maqedonas, si dhe për bashkimin e elementit sllav në Maqedoni, që të ruhet rëndësia e tij e madhe për të ardhmen politike të Maqedonisë [...]

Makedonium, f. 56.

? Cili është qëllimi i këtij teksti? Cili është mendimi i autorit për nevojën e një gjuhe letrare maqedonase? Sipas jush, ç'do të thotë krijimi i një gjuhe letrare?

II-38. Planet për zgjimin e ndjenjave kombëtare rumune në Transilvani – letra e dr. I. C. Drageskut, drejtuar Emilia Raciusë (1874)

[...] Pozicioni i lypësit nuk është i përshtatshëm për një popull si populli rumun. Paraardhësit tanë e kishin zakon që të jepnin dhe të merrnin: *ne nuk mund të lypim!*

Ju duhet të mendoni më tepër për *fshatarët* dhe për *gratë*.

Rilindja nis pikërisht këtu. Shndërrojini gratë në nëna, bashkëshorte dhe rumune të denja; transformojini fshatarët në njerëz të vetëdijshëm për dinjitetin, për të drejtat dhe për detyrimet e tyre. Vetëm atëherë ju do të keni hedhur hapin më të vështirë dhe më të rëndësishëm drejt përparimit dhe shpëtimit të kombit.

Me këto dy elemente, ju do të jeni në gjendje që të arrini gjithçka. Shkollat, shkrimet dhe konferencat janë dhe mënyrat e duhura. [...]

Lungu, f. 141-142.

? Cilat ishin mjetet e parashikuara nga autori për përforcimin e ndjenjave kombëtare rumune në Transilvani? Përse mendoni se theksi u vendos pikërisht tek fshatarësia dhe tek gratë? Cili ishte roli që u ishte ngarkuar grave?

II-39. Plani për organizimin e lëvizjes kombëtare shqiptare – letra e gazetarit Faik Konica, drejtuar baronit Goluhovski (Bruksel, 1897)

A. Së pari. Qëllimi që duhet patur dhe duhet arritur është:

1. Zhvillimi i një ndjenje kombëtare shqiptare, për t'i bërë ata të vetëdijshëm për dallimin thelbësor që ata kanë me turqit. [...]

[...]

3. Të punohet që të gjithë shqiptarët, brenda hapësirës që i lejon ligji dhe duke respektuar autoritetet qeverisëse, të kuptojnë në ç'drejtim duhen kanalizuar aspiratat e tyre për zhvillimin ekonomik dhe intelektual, nëse rrethana të paparashikuara do të përshpejtonin shpërbërjen e Çështjes Lindore.

B. Së dyti. Mjetet që do të përdoren:

a. Gazeta, e cila do të botohet në toskërisht, gegërisht²⁴ dhe frëngjisht, duhet të publikojë këngë popullore, kronika historike, poezi patriotike, çështje ekonomike, si dhe komente politike në formën e lajmeve, të cilat nuk duhet as që të ngjallin mosbesimin e Portës së Lartë me anë të komenteve të tyre armiqësore, por as që t'i shtyjnë shqiptarët nëpërmjet komentarëve mbështetës, që ata të mbajnë një qëndrim favorizues ndaj Portës së Lartë...

b. Botimi, dy apo tre herë në vit, i broshurave të thjeshta, prej mijëra kopjesh dhe në të dyja dialektet, të cilat do ta zhvillojnë ndjenjën kombëtare përmes pyetjeve dhe përgjigjeve që do t'i shmangen përfshirjes së drejtpërdrejtë në politikë [...].

f. Shkollat: ato duhet të kenë interesin tonë sa më të madh, meqenëse shqiptarët e dëshirojnë me gjithë

²⁴ Toskërishtja dhe gegërishtja janë dialektet kryesore të gjuhës shqipe.

zemër hapjen e tyre; gjithsesi, nga njëra anë kemi mungesë iniciativash, ndërsa nga ana tjetër kemi mungesë mësuesish. Prandaj do ishte e nevojshme që qeverisë osmane t'i dërgoheshin peticione prej anakënd ku ekziston nevoja për shkolla.

g. Fetë: midis të gjithë klerikëve, veçanërisht *bektashijve* [urdhër fetar mysliman], ndikimi i të cilëve tani mund të jetë i dobishëm, duhet të vendosen marrëdhënie miqësore; në përputhje me rrethanat që mund të shfaqen në të ardhmen, tendencat duhet të shkojnë tërësisht drejt autonomisë fetare.

C. Në përfundim, më lejoni të ritheksoj se e gjithë veprimtaria dhe përpjekjet tona duhet të përshkohen nga këto dy ide: asnjë parti nuk duhet të krijohet, por që të gjithë duhet të mbledhen rreth të njëjtit qëllim; gazeta (revista), shoqata, shkollat, dhe propaganda – që të gjitha duhet të mbartin vulën e një lëvizjeje spontane, ku aleancat, miqësitë apo simpatitë nuk duhet të ndikojnë në përkrahjen tonë.

Konica, 2000 f. 40.

Faik Konica (1875-1942) ka qenë një prej figurave më të spikatura të kulturës shqiptare, gjatë gjysmës së parë të shekullit të 20-të. Pas kryerjes së studimeve në Dijon dhe në Paris, në vitin 1897 ai u vendos në Bruksel, ku nisi botimin e gazetës shqiptare "Albania". Për mundësimin e saj, Konica i kërkoi mbështetje ministrit të jashtëm austro-hungarez të kohës, kontit Agenor Goluhovskit, dhe më në fund ia arriti që të siguronte mbështetjen financiare austro-hungareze për gazetën e tij.

Analizoni mjetet e propozuara për forcimin e identitetit kombëtar shqiptar.

II-40. Udhëzime mbi mësimdhënien e historisë në Greqi (1881)

Qëllimi i lëndës së Historisë Greke në shkollat fillore nuk ka të bëjë me mësimin përmendësh të ngjarjeve historike, të datave dhe të emrave të figurave historike, ose me marrjen kryesisht të njohurive historike; nga njëra anë, për edukimin moral të fëmijëve është mjaft e rëndësishme ngulitja e ndërgjegjes kombëtare, me qëllim formimin e anëtarëve të denjë për këtë komb të lavdishëm, dhe nga ana tjetër, sistemimi i njohurive historike

të marra prej lëndëve të tjera të shkollës, si dhe thellimi i përvetësimit të tyre. Nëpërmjet njohjes së madhështisë dhe lavdisë së paraardhësve të tyre – të cilët u bënë njerëz të mëdhenj përmes ligjshmërisë, papërtueshmërisë, trimërisë dhe çiltërsisë së mendjes, duke siguruar të mira materiale dhe duke e mposhtur vdekjen në dobi të lirisë dhe të detyrës – shpirtrat e fëmijëve grekë do të mbushen me adhurim dhe me dëshirën për ta ndjekur shembullin e tyre dhe për ta çuar edhe më tej çështjen e lavdishme kombëtare.

Koulouri, f. 263.

Analizoni tekstin dhe shpjegoni se cilat ishin qëllimet e mësimdhënies së historisë. Cili është mendimi juaj në lidhje me qëllimet e mësimdhënies së historisë në kohën e sotme?

► Fig. 8. Fëmijë me veshje historike (Greqi, rreth 1875-ës)

Fotopoulos, f. 259.

? Festimet e organizuara në shkollë përdoren vetëm për qëllime argëtimi, apo edhe si një mënyrë për mësimin dhe forcimin e identitetit kombëtar?

II-41 Përpjekjet për vendosjen e sportit kombëtar në Rumani (1898)

Për përhapjen e dëshirës për praktikimin e ushtrimeve fizike në vendin tonë, ministri i Arsimit, zoti Haret²⁵, ka marrë nismën për organizimin e një konkursi ndërmjet shkollave të mesme të Bukureshtit, me rastin e ditës së 10 Majit. Ky konkurs do të zhvillohet në lojën e Oinas²⁶; për grupin fitues do të jepet një çmim nderi, i cili do të mbahet nga shkolla e grupit fitues për një vit; më pas, shkollat do të konkurrojnë përsëri për të njëjtin çmim, me rastin e po së njëjtës ditë. Gatishmëria e zotit ministër për të mbështetur përhapjen e fizikulturës në vendin tonë, nëpërmjet konkurrimit me sportet e hershme, është plotësisht e mirëpritur: a) sepse në këtë mënyrë, një pjesë e madhe e lojërave tona, që deri më sot kanë qenë të kërcënuara për t'u zhdukur, tashmë do të praktikohen dhe do të luhen nga të rinjtë, dhe b) sepse këto, së bashku me zbatimin e një sistemi të mirë gjimnastikor, do të na sigurojnë një edukim të vërtetë kombëtar dhe patriotik, i cili është mjaft i nevojshëm për një vend që dëshiron të jetë i fortë dhe i respektuar prej bijve të vet.

Ionescu, f. 1106.

? A ka pasur apo vazhdon të ketë vendi juaj ndonjë sport që mbahet si sport kombëtar? Si mendoni, përse në fund të shekullit të 19-të, kishte njerëz që ndienin nevojën për një "sport kombëtar"? Cili ishte qëllimi i tyre?

► Fig. 9. Certifikatë e konkursit sportiv për djemtë e shkollave të mesme, organizuar nga "Gazeta Sporturilor" (në periudhën midis Luftërave në Rumani)

ACIME, 37/2000.

Key Fëmijët fitues i kurorëzon një figurë femër, e cila me kostumin e saj popullor, përfaqëson Rumaninë.

? Në ç'mënyrë është përfaqësuar Rumania aty? Diskutoni lidhjen e saj simbolike dhe pamore, me djelmoshat që marshojnë. Çfarë skicash apo simbolesh paraqiten në certifikatat e sotme të vendit tuaj? Po gjatë periudhës midis Luftërave?

II-42. Mbreti shqiptar, Zogu I, mbi rëndësinë e shërbimit të detyrueshëm ushtarak në ndërtimin e kombit (1928)

Unë e shoh ushtrinë si faktorin me vlerat më të larta edukative. Nevoja më e ngutshme që ka vendi, është arsimit; dhe ata burra që janë thirrur si ushtarë, do të kthehen në shtëpi me ide shumë më të mëdha. Duhet ta kuptoni se shqiptari i zakonshëm nuk di asgjë mbi kombësinë. Ai gjithmonë i ka drejtuar

²⁵ Spiru C. Hareti (1851-1912) mbrojti doktoraturën për matematikë, në Paris. Pas kthimit në Rumani, punoi si profesor universiteti, si zyrtar i lartë për arsimin, dhe tri herë si ministër i Edukimit Publik dhe Fetar. Ai konsiderohet si simboli i përpjekjeve për modernizimin e arsimit rumun, rreth viteve 1900.

²⁶ Oina mbahet si loja kombëtare tipike rumune. Ajo është e ngjashme me bejsbollin dhe luhet ndërmjet dy skuadrave me nga 12 veta secila, në një fushë 80/50m. Topi ka një diametër prej 6-9 cm, kurse shkopi nuk është më shumë se 95 cm i gjatë. Ndonëse quhet lojë kombëtare, ata që e luajnë dhe që i njohin rregullat e saj, janë shumë të paktë.

sytë tek i pari i fisit, ose tek beu, si autoritetet më të larta. Atij iu desh që të mësohej gradualisht, që besnikërinë e tij, të admirueshme në vetvete, ta kalonte nga krerët lokalë, drejt qeverisë qendrore. Ai duhet ta mësojë se duke qenë anëtar i një fisi të caktuar, ai gjithashtu është njëherazi edhe nënshtetas i shtetit.

Fischer, f. 23.

? Ahmet Zogu (1895-1961) ka qenë udhëheqësi i shtetit shqiptar në periudhën midis dy luftërave botërore. Ai ishte presidenti i Shqipërisë gjatë viteve 1925-1928 dhe mbreti i saj gjatë viteve 1928-1939, duke mbajtur emrin Zogu I.

? Sipas pikëpamjes së Zogut, çfarë kishte më shumë rëndësi: roli që luante shërbimi i detyrueshëm ushtarak për rritjen e aftësive mbrojtëse të vendit, apo roli që ai luante për formimin e identitetit kombëtar tek të rinjtë shqiptarë? Po ju si mendoni: a ishte shërbimi ushtarak një mjet i përshtatshëm për arritjen e këtyre qëllimeve? Cili është qëndrimi i shoqërisë suaj ndaj shërbimit të detyrueshëm ushtarak?

► **Fig. 10. Fëmijë rumun i veshur si ushtar i vogël (1916)**

? Si e shpjegoni prirjen për t'i veshur fëmijët e vegjël me uniforma ushtarake? A mendoni se kjo prirje ishte thjesht një modë, apo mbarte edhe një kuptim shoqëror dhe pedagogjik?

II-43. Qëllimet e arsimit turk, të përkufizuara nga Zija Gokalpi (1914)

Nëse studiojmë programin e një shkolle [turke], do të vërejmë se fëmijët mësohen sipas tri kategorive të mësimnxënies: (1) Atyre u mësohet gjuha, letërsia dhe historia, të cilat janë ato turke; (2) Ata njihen me Kuranin, me texhvitin [leximin e Kuranit me ritmin dhe intonacionin e duhur], me katekizmin, dhe me historinë e Islamit dhe të gjuhëve islamike [arabishtes dhe persishtes]; (3) Ata ushtrohen gjithashtu në matematikë, në shkencat e sakta dhe në gjuhët e huaja [europiane], të cilat do t'i ndihmojnë gjatë studimeve të mëtejshme në këto shkenca, ashtu sikundër ushtrohen edhe në zanate dhe në gjimnastikë.

Kjo tregon se synimet që ndjekim në arsimin tonë janë tri: turkizmi, islamizmi dhe modernizmi. Asnjë baba turk nuk mund të pranojë që fëmija i tij të mos arsimohet në gjuhën turke, ose të mbetet i paditur në lidhje me historinë turke. Gjithashtu, nuk mund të pranojë që fëmija i tij të mos njohë besimin dhe ritet islame, ose të mos njihet me historinë e Islamit. Nga ana tjetër, ai gjithashtu dëshiron që fëmija i tij të përgatitet si njeri modern, përveç edukimit të tij si turk dhe si mysliman. Ndaj duhet që arsimit ynë i plotë të përfshijë këto tri fusha: edukimin turk, edukimin islamik dhe edukimin modern. [...] Të tria këto elemente të arsimit duhet që të ndihmojnë dhe të plotësojnë njëra-tjetrën. Por nëse nuk arrijmë që të përcaktojmë funksionet dhe të ndajmë fushën e secilit në mënyrë të arsyeshme, pa e vënë theksin më tepër se duhet tek njëri prej tyre, atëherë ato mund të kundërshtojnë, e madje dhe të armiqësohen me njëra-tjetrën.

Vucinich, f. 157-159.

? Zija Gokalpi (1876-1924) ishte një prej figurave udhëheqëse të lëvizjes xhonturke, si dhe ideologu kryesor i nacionalizmit turk.

❓ Ç'mendoni për qëllimin e autorit që të vendosej baraspesha ndërmjet të tria llojeve të arsimit? A ishte diçka praktike që në shkollat fillore të përfshiheshin të tria llojet? Si ishte gjendja në vendin tuaj gjatë fillimit të shekullit të 20-të? Po sot?

II-44. Pjesë e shkëputur nga një promemorie e Ministrisë së Arsimit dhe Çështjeve Fetare të Malit të Zi, 1908

Qëllimi kryesor në rritjen e fëmijës është forcimi i karakterit të moralshëm dhe formimi i këtij karakteri nënkupton arsim shumëplanësh. Pra, shkollat kanë detyrë që t'u japin nxënësve arsim shumëplanësh. Kjo nënkupton që nxënësve t'u futen në zemër elemente të caktuara kombëtare, t'u paraqiten njohuri të cilat përçojnë ide të ngjashme, në mënyrë që të mos mbeten të ndarë, të izoluar dhe të përhumbur në shpirtin e tyre. Kjo është e nevojshme për të arritur integritetin e ndërgjegjes dhe shpirtit.

Paviçević, Raspopoviç, Volumi IV, f. 650.

II-45. Politika gjuhësore dhe e trajtimit të historisë e Ataturkut, e kritikuar nga një kundërshtar i tij (shënime ditari, 1932)

17 korrik 1932

Mustafa Qemali mblodhi një kongres historik në Ankara [...] Ata po flasin shumë budallallëqe, duke e shndërruar tërë botën në Turqi [...] Për tetë vjet rresht, Mustafa Qemali u paraqit si një gjeni i mendimit ushtarak, gjeni i politikës, gjeni i bujqësisë etj. Tani këtij burri iu tek që të bëhet edhe një historian i madh [...] Qëllimi dhe synimi i kongresit është ky: Mustafa Qemali zbulon gjëra të reja në histori, ai ngre teorira mbi historinë, dhe na bëhet një historian i madh, një gjeni i historisë. Kujt nuk do t'i vinte turp të synonte për të tilla gjëra qesharake. [...] Në librin që ka botuar, na i tregon

me shigjeta vendet e pushtuara prej turqve. Nuk ka asnjë vend ku ata të mos kenë shkuar. Ai na i bën grekët turq, për shkak të fjalës "Ege", dhe irlandezët turq, për shkak të rrokjes [Ir]. Çfarë marrëzie, çfarë paditurie, sa qesharake! Por ai na harroi Iranin e shkretët [...] Nëse kombet na u kthehan në turq prej rrokjes [ir], atëherë çfarë problemi ka Irani? Ai gjithashtu fillon me [Ir]. Si është e mundur kjo marrëzi [...]

Kështu gaziu i pohon Junuz Nadiut, se në fjalorin "Çagatai" të Shejh Sulejmanit, gjendet fjala "kilturmak", së cilës po t'i heqësh prapashtesën "mak", atëherë mbetet pjesa "kiltur", e cila është edhe forma origjinale e termit frëng, kulturë. Ata e morën këtë prej nesh. O zot, më ndihmo! A duhet të qaj, të qesh, apo të vdes? Kur lexoj shpikjet e këtij njeriu, unë që ndodhem në Paris, turpërohem. Fjala "kilturmak" nuk është gjë tjetër, veçse fjala "getirmek" [sjell]. Ku është kultura këtu?

[...]

8 shtator 1932

Sipas *Millijetit*²⁷, e cila mbërriti sot, Mustafa Qemali thërriti këtë muaj një kongres gjuhësor në Pallatin e Dolmabahçesë. O Zot, ki mëshirë për gjuhën tonë [...] Kush e di se çfarë do të na nxjerrë tani ky njeri? Çështja e gjuhës do të jetë edhe më e ndërlikuar. Do jetë edhe më e vështirë për të bërë një spastrim të ri. Sa mirë do të ishte sikur ai të mos e kishte bërë fare këtë gjë. Nuk e di se si vepron ky njeri. Vetëm për dy vjet, na u bë historian. Botoi një libër të historisë turke, të mbushur me sajimet e veta, dhe e ka futur me detyrim nëpër shkolla. Mëshirë për kohën dhe për mendjet e fëmijëve turq! Dhe tani, na u bë përnjëherësh edhe filolog.

Nur, III, f. 547.

❓ Për nxitjen e nacionalizmit turk, gjuha dhe historia kanë zënë pjesën kryesore të politikës së Ataturkut. Ç'mendim keni për veprimet e ekzagjuara, të kritikuar në shënimet e ditarit të një intelektual kundërshtar? A do të kishte qenë e efektshme kjo lloj kritike, sikur ajo të ishte shprehur publikisht? A dini veprime të ngjashme të ekzagjuara në vendin tuaj?

²⁷ Gazetë.

II-46. Besa dhe gjakmarrja sipas ligjit tradicional të Lekë Dukagjinit

NYE I NJIQINDENJIZETEDYTË BESA

§.854. Besa është një vade liri e sigurimi, qi shpija e të vramit i ep dorërasit e shpijarve të tij, tuj mos i ndjekë per gjak perkohsisht e një në vade të caktueme.

§.855. Me çue gjind për besë është kanû, me dhânë besë është detyrë e burrni.

§.856. Shpija e të vramit, po i dha besë dorërasit, ky edhëpse e vrau, do të shkojë në mort e në gjâmë me percjellë të vramin deri në vorrim e me ndëjë per drekë. -Kio besë ngjatë 24 orë.

§.857. Po s'shkoj dorërasit ne gjâmë e ne drekë permbas besës së dhânun, nuk i xêhet per shburrim shpis së të vramit, edhë në mos i dhashtë besë, tuj kênë së dorërasit i a shtoi dhunën mbi dhûnë.

§.858. Permbasi të hijë i vrami në dhé, katundi kà tagër, mbas kanûnit, me i a xjerrë besen dorërasit e shpijarve të tij.

§.859. Besa e katundit është tridhetë ditshem.

§.860. Po ngurroi shpija e të vramit e s'u gjej me i dhânë besë katundit, dorërasit me gjithë shpijarë e kushrini të dame zjarmit do të rrijë mshilë.

§.861. Kurrkush tjetër nuk mund të bije me ia xjerrë besën dorërasit e shpija e të vramit nuk mund t'i apë kuej besë, për pà ndreqë katundin e vet.

NYE I NJIQINDENJIZETESHTATË.

"Gjaku për faj nuk jet".

909. Çdo faj, qi t'i bajë Shqyptari Shqyptarit, tagër kà me e mundue me pleq e me pëgje, porsë nuk mund t'a vrasë, 'së "Gjaku për fâj nuk jët".

910. Po më shau kush, e un e vrava, ia kam gjakun.

911. Po erdh kush me m'i dhânë zjarrë shpis, a ksollës, a tbanit, un e prita edhë e vrava, î karn gjakun.

912. Po erdh kush me të vjedhë, edhë e shef tuj t'a zhbërthye derën, e vrave, i ké gjakun.

913. Erdh kush met'a dliirë vathin, e sheftujt'a vû tufën e gjasë përpara, rrane me xjerrë gjânë tande e atij s'i lodhet mendja me t'a lshue, po e vrave, bjen në gjak.

914. T'u mbat kush a të rà, ti e vrave, bjen në gjak.

915. Të hypi kush në qafé, edhë pse janë dy duer për një krye, po e vrave, i ké gjakun.

<http://ebookbrowse.com/kanuni-i-lek-dukagjinit-pdf-d238875778>

Kanuni i Lekë Dukagjinit është një paketë e ligjeve tradicionale shqiptare, të cilat kanë ekzistuar vetëm në formë gojore, deri në fillim të shekullit të 19-të. Mendohet që *Kanuni* të jetë kodifikuar për herë të parë nga Lekë Dukagjini (1410 – 1481), i cili ishte një princ shqiptar dhe një bashkëkohës i Skënderbeut. Në periudha dhe rajone të ndryshme kanë evoluar gjashtë variante të ndryshme të *Kanunit*. Në fillim të shekullit të 20-të, Shtjefën Gjeçovi (1874 – 1929), një murg katolik françeskan, filloi të shkruante *Kanunin* por nuk e publikoi atë. Pas vdekjes, vëllezërit e tij françeskanë, përpiluan një version të *Kanunit*, duke përdorur materialet e mbledhura nga Gjeçovi por duke marrë pjesë edhe nga Bibla, duke përdorur përkufizime të ligjeve etj. Libri, i cili mbante emrin e Gjeçovit, u publikua për herë të parë në Shkodër në vitin 1933. Disa pjesë të *Kanunit* ishin botuar në mënyrë sporadike në periodikë Shqiptarë, por nuk ka pasur asnjë botim para vitit 1913 (botimi i I, në analizën *Hylli i Dritës*). *Kanuni* i vitit 1933 përfshin 1262 nene dhe 12 libra: Kisha, Familja, Martesa, Shtëpia, Bagëtia dhe Prona, Puna, Transferimi i Pronës, Fjala e dhënë, Nderi, Dëmet, Ligji i Krimeve, Ligji gjyqësor, *Kanuni* për të moshuarit, Të veçanta dhe përjashtime.

II-47. Kujtimet e Mahmud Esad Bozkurtit, mbi thelbin nacionalist të "Revolucionit të Ataturkut"

Në Republikën e re turke, në krye të punëve shtetërore do të ketë vetëm turq. Ne nuk kemi besim tek ata njerëz që nuk janë turq. Aspekti më i veçantë i revolucionit të Ataturkut, ka të bëjë me nacionalizmin dhe me të qenit turk. Një parim i tillë e ka spastruar të kaluarën, duke sjellë modernizmin. I gjithë revolucioni turk, me të gjithë veprimtarinë e vet, bazohet në këtë parim. Zhvendosja më e vogël prej tij do të na çonte veçse mbrapa dhe do të thotë vdekje.

Bozkurt, f. 354-355.

Mahmud Esad Bozkurti shërbeu si ministër i Brendshëm gjatë periudhës së Ataturkut. Ai ishte njëri prej ideologëve të parë që e ktheu qemalizmin në doktrinë.

Pyetje të përgjithshme:

Krahasojini tekstat II-38, II-39, II-40, II-41, II-42 dhe II-43, ashtu si dhe figurat 8, 9 dhe 10. Cilat ishin mënyrat e ndërtimit të kombit, si dhe ato të nxitjes së një identiteti të përbashkët, që u përdorën në shtetet e reja kombëtare të Europës Juglindore?